

T.C.

**BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN PSİKOLOJİSİ BİLİM DALI**

**DİNDAR BİREYLERİN ENGELLİLERE KARŞI TUTUM
VE DAVRANIŞLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

SERVET MELEK CANER

BURSA - 2019

T.C.

**BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN PSİKOLOJİSİ BİLİM DALI**

**DİNDAR BİREYLERİN ENGELLİLERE KARŞI TUTUM
VE DAVRANIŞLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

SERVET MELEK CANER

**DANIŞMAN
DOÇ. DR. İBRAHİM GÜRSES**

BURSA - 2019

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, 701421019 numaralı Servet Melek CANER hazırladığı “DİNDAR BİREYLERİN ENGELLİLERE KARŞI TUTUM VE DAVRANIŞLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA” konulu Doktora Tezi Çalışması ile ilgili tez savunma sınavı, 29/08/2019 günü 10⁰⁰-11⁰⁰ saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin başarılı olduğuna oybirliği ile karar verilmiştir.

Üye

Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı
Doç . Dr. İbrahim GÜRSES
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye

Doç. Dr. Ahmet ALBAYRAK
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye

Doç. Dr. Naci KULA
Osmangazi Üniversitesi

Tarih

29/08/2019

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih:16/08/2019

Tez Başlığı / Konusu: DİNDAR BİREYLERİN ENGELLİLERE KARŞI TUTUM VE DAVRANIŞLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 57 sayfalık kısmına ilişkin, 16/08/2019 tarihinde şahsım tarafından *Turnitin* adlı intihal tespit programından (*Turnitin*) aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 14 'tür.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

16/08/2019

Adı Soyadı:

Servet Melek CANER

Öğrenci No:

701421019

Anabilim Dalı:

Felsefe Ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

Programı:

Din Psikolojisi Yüksek Lisans

Statüsü:

Y.Lisans Doktora

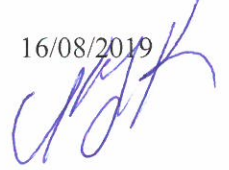
Danışman

Doç. Dr. İbrahim GÜRSES

YEMİN METNİ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “DİNDAR BİREYLERİN ENGELLİLERE KARŞI TUTUM VE DAVRANIŞLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA” başlıklı çalışmamın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntılarının kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

16/08/2019

Adı Soyadı: Servet Melek CANER
Öğrenci No: 701421019
Anabilim Dalı: Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı
Programı: Din Psikolojisi Yüksek Lisans
Statüsü: Y.Lisans Doktora

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Servet Melek CANER
Üniversite : Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : Felsefe ve Din Bilimleri
Bilim Dalı : Din Psikolojisi
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı : xii+63
Mezuniyet Tarihi : / / 2019
Tez Danışman(lar)ı : Doç. Dr. İbrahim GÜRSES

DİNDAR BİREYLERİN ENGELLİLERE KARŞI TUTUM VE DAVRANIŞLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Engelli doğmak veya engelli olmak insan hayatında anlamlandırılması en zor konulardan biridir. Din hayatın her alanında olduğu gibi anlam arayışında da bize kolaylık sağlamak ve kişilere bir amaç sunmaktadır. Bu amaç doğrultusunda kendimizce yaşadığımız problemlere cevaplar bulabiliriz. Araştırmada iç güdümlü ve dış güdümlü dindarların herhangi bir nedenden ötürü yetersizlikten etkilenmiş bireylere yönelik tutumlarında farklılık olup olmadığı incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda dindarlık puanı ile engellilere yönelik tutumlar arasında pozitif yönde ilişki bulunmuştur. İç güdümlü dindarlık puanı arttıkça engellilere yönelik tutumlarında da olumlu yönde artış görülmüştür.

Çalışmamızda hem nitel hem de nicel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Araştırmamızda Allport'un dindarlık ölçeği ve ÖZİDA' nın hazırlamış olduğu engellilere yönelik tutum ölçeği ile yapılan anket çalışmasının sonuçları verilmekte ve değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Din, Dindarlık, Engelli, Engellilik, İç Güdümlü Dindarlık, Dış Güdümlü Dindarlık, Tutumlar

ABSTRACT

Name and Surname : Servet Melek CANER
University : Uludag University
Institution : Social Science Institution
Field : Science of Philosophy and Religion
Branch : Psychology of Religion
Degree Awarded : Master
Page Number : xii+63
Degree Date : / / 2019
Supervisor (s) : Doç. Dr. İbrahim GÜRSES

THE RESEARCH ON THE ATTITUDE AND BEHAVIORS OF RELIGIOUS INDIVIDUALS AGAINST THE DISABLED

Being born disabled or being disabled is one of the most difficult issues to understand in human life. As in all other areas of life, religion provides us convenience and aims . For this purpose, we can overcome and find answers to the problems that we experience. The main focus of the research is whether there is a difference in the attitudes towards the disabled by intrinsic religiousness and extrinsic religiousness. As a result of our study, a positive relationship has been found between the religiosity level and attitudes towards disabled people. Attitudes towards people with disabilities increased positively as intrinsic religiousness level increased.

In our study, both qualitative and quantitative research methods have been used. In our study, the results of the survey conducted with Allport's religiosity scale and the attitude scale prepared by ÖZİDA have been presented and evaluated.

Keywords: Religion, Piety, Disability, Person With Disabilities, İntrinsic Religiousness, Extrinsic Religiousness, Attitudes

ÖNSÖZ

Engelli kişilerin kimlikleri toplum tarafından, kabul edilen yetersizliklerine bağlı olarak inşa edilir. Engelliliğin sosyal model tanımlarında engel bireyde değil toplumdadır. Bu sebeple toplumun engellilik algısı en az engel durumu kadar önemlidir. Herhangi bir yetersizliği olan bireyin hayatına devam edebilmesi zaten zor bir durumken bir de toplumun onu damgalaması toplumdaki tamamen soyutlanmasına sebep olmaktadır.

Din, engelliliğin nasıl algılanması gerektiğine dair bakış açısı sunarken tutumlarımızın da nasıl olması gerektiğini bize açıklar. İslam dininin engellilere yönelik tutumları her zaman kabul edicidir. Engellilere olabildiğince kolaylık sağlayıp toplumsal hayata da katılımını sağlar. Bunun yanında toplumdaki bazı tezahürlerin neticesinde yetersizliği olan bireylere yönelik tutumlar dinin beklentisinin dışına çıkabilir.

Türkiye’de her 10 kişiden biri engellidir. Durum böyle olunca engelli bireylere yönelik tutumunda olumlu yönde değiştirilmesi ve olumlu tutumlar oluşturulmasına yönelik çalışmaların yapılması önem arz etmektedir. Dindarlığın engellilere yönelik tutumlar üzerindeki etkisinin incelenmesini amaçlayan çalışmamızda iç güdümlü dindarlığın şiddetiyle tutumlar arasında pozitif ilişki bulunmuştur.

Akademik hayatım boyunca maddi manevi hiçbir desteğini esirgemeyen ve bu süreçte her yazdığımı titizlikle değerlendirip yol gösteren kıymetli danışmanım sayın Doç. Dr. İbrahim GÜRSES’e, tez konumun seçiminde beni yönlendiren ve nadide öğütleriyle her zaman motive eden manevi danışmanım kıymetli hocam Doç. Dr. Naci KULA’ya şükranlarımı sunarım.

Engellimi hiçbir zaman bahane etmeme müsaade etmeyen, her zaman ve koşulda yanımda olan çok değerli anne ve babama ve tezimin başından sonuna kadarki süreçte sabırla destek olan, tezimi okuyup gerekli düzeltmeleri yapmamda yardımcı olan değerli eşim Muhammed Feyruz CANER’e teşekkürlerimi sunarım.

Servet Melek CANER

Sakarya 2019

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU	iii
YEMİN METNİ	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii
TABLolar	xi
KISALTMALAR	xiii
GİRİŞ	1
A. ARAŞTIRMANIN KONUSU, ÖNEMİ VE AMACI.....	2
B. ARAŞTIRMANIN HİPOTEZİ	3
C. ARAŞTIRMA MODELİ	4
D. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI	4
E. EVREN VE ÖRNEKLEM	5

BİRİNCİ BÖLÜM

TANIMLANAN KAVRAMLAR

A. DİN, DİNDARLIK VE ÇEŞİTLERİ VE DİNE KARŞI OLUMSUZ TUTUM. 6	
1. Din.....	6
2. Dindarlık	7
3. Dindarlık Çeşitleri.....	8
4. Dine Karşı Olumsuz Tutum	9
B. TUTUM VE TUTUMLARIN DEĞİŞİMİ	10
1. Tutum Nedir?	10
2. Engellilere Yönelik Tutumların Kaynağı ve Oluşumları	12
3. Tutumların Değişimi	14

İKİNCİ BÖLÜM

ENGELLİLİK ÜZERİNE

A. ENGELLİLİK KAVRAMI	16
B. ENGELLİLİK TÜRLERİ.....	18
1. Bedensel Engelliler	18
1.1. Ortopedik Engelli	18
1.2. Görme Engelli	18
1.3. İşitme Engelli	19
1.4. Dil ve Konuşma Engelli	19
1.5. Süreğen Hastalık	19
2. Zihinsel Engelliler	19
3. Ruhsal ve Duygusal Rahatsızlığı Olanlar	19
C. ENGELLİLİK NEDENLERİ	20
D. TÜRKİYE’DE ENGELLİLİK ORANI VE HAKLARI	20
E. TOPLUMUN ENGELLİLİK ALGISI VE ENGELLİLERİN YAŞADIKLARI SİKINTILAR	22
1. Engellilerin Eğitim Durumları ve Eğitimcilerin Tutumları	23
2. Engellilerin İstihdamında Yaşadığı Sorunlar ve İşverenlerin Tutumları	25
3. Rehabilitasyon Süreci ve Yaşanılan Sıkıntılar	26
F. TARİHTE VE DİNLERDE ENGELLİLİK ALGISI	26
1. İlk Çağlarda Engellilere Bakış Açısı.....	26
2. Yahudi ve Hıristiyanlıkta Engellilik.....	28
3. Asya Dinlerinde Engelliliğe Bakış.....	30
4. İslamiyet’te Engellilik Algısı	31

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMA SONUÇLARI VE DEĞERLENDİRME ÖLÇME ARAÇLARI

A. DİNİ YÖNELİM ÖLÇEĞİ	34
B. ENGELLİLERE YÖNELİK TUTUM ÖLÇEĞİ (ÖYTÖ).....	35

C. BETİMSEL İSTATİSTİKLER	36
D. BULGULAR	42
1. Dindarlık ve Genel Tutumlar	42
2. Dindarlık ve Engellilerin Eğitimleri.....	42
3. Dindarlık ve Engellilerin Kişiler Arası ilişkileri	43
4. Dindarlık ve Engellilerin Çalışma Yaşamı	43
5. Dindarlık ve Engellilerin Aile Yaşamı.....	44
6. Dindarlık ve Engellilerin Kişisel Özellikleri.....	44
7. Dindarlık ve Engellilerin Yetkinliği ve Bağımsızlığı	45
E. DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLERLE İLGİLİ BULGULAR.....	45
F. YORUM VE DEĞERLENDİRME	52
1. Dindarlık ve Engellilere Yönelik Genel Tutumların ve Alt Boyutlarının Değerlendirilmesi.....	52
2. Değişkenler ve Engellilere Yönelik Tutumlarla ilgili Değerlendirmeler.....	55
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	57
KAYNAKÇA	60
EKLER.....	64
Ek-1	64

TABLULAR

Tablo 1 Katılımcıların cinsiyete göre dağılımı (n=294)	36
Tablo 2 Katılımcıların yaşa göre dağılımı	36
Tablo 3 Katılımcıların mesleklerine göre dağılımı	37
Tablo 4 Katılımcıların sosyoekonomik düzeylerine göre dağılımı.....	37
Tablo 5 Katılımcıların Engelli Bir Bireyle Günlük Hayatta İletişimin Olma Durumuna göre dağılımı	38
Tablo 6 Katılımcıların engelli bireyle yakınlık durumuna göre dağılımı (N 143).....	38
Tablo 7 Engellilere Yönelik Tutum Ölçeği ve alt ölçeklerine ilişkin betimsel istatistikler	39
Tablo 8 Katılımcıların engellilere yönelik tutumlarına ilişkin betimsel istatistikler (n=294).....	39
Tablo 9 Dini Yönelim Ölçeği ve alt ölçeklerine ilişkin betimsel istatistikler.....	41
Tablo 10 Katılımcıların dini yönelimlerine ilişkin betimsel istatistikler	41
Tablo 11: Dindarlık ve engellilere yönelik genel tutum ilişkisi.....	42
Tablo 12 Dindarlık ve engellilerin eğitimleri ile ilgili tutumlar	42
Tablo 13 Dindarlık ve engellilerin kişiler arası ilişkilerine yönelik tutumları.....	43
Tablo 14 Dindarlık ve engellilerin çalışma yaşamı arasındaki ilişkisi	43
Tablo 15 Dindarlık ve engellilerin aile yaşamına ilişkin tutumları.....	44
Tablo 16 Dindarlık ve engellilerin kişisel özelliklerine ilişkin tutumları	44
Tablo 17 Dindarlık ve engellilerin yetkinlik- bağımsızlıklarına ilişkin tutumlar	45
Tablo 18 Dindar Bireylerin Cinsiyet Değişkenine Göre Engellilere Yönelin Tutum Ölçeği Alt Boyutlarına Ait Mann Whitney U Testi Sonuçları.....	46
Tablo 19 Dindar Bireylerin Yaş Değişkenine Göre Engellilere Yönelin Tutum Ölçeği Alt Boyutlarına Ait Kruskal Wallis H Testi Tablosu.....	47
Tablo 20 Mesleklere Göre Engellilere Yönelin Tutum Ölçeği Alt Boyutlarının Kruskal Wallis H Testi Tablosu.....	48

Tablo 21 Sosyoekonomik Düzeye Göre Engellilere Yönelik Tutum Ölçeği Alt Boyutlarının Kruskal Wallis H Testi Tablosu.....	49
Tablo 22 Günlük Hayatta Kişilerin Engellilerle İletişiminin Olup Olmamasına Göre Engellilere Yönelik Tutum Ölçeği Alt Boyutlarının Mann Whitney U Tablosu	50
Tablo 23 Engelli Bireyle Yakınlık Durumuna Göre Engellilere Yönelik Tutum Ölçeği Alt Boyutlarının Kruskal Wallis H Testi Tablosu.....	51

KISALTMALAR

Bibliyografik Bilgiler	Uluslararası	Türkçe
Bakınız	V.	Bkz.:
Baskı		b.
Aynı eser/ yer	Ibid	a.e.
Adı geçen eser	op.cit	a.g.e.
Basım yeri yok	w. place	y.y.
Basım tarihi yok	w. date	t.y.
Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı		ÖZİDA
Çok yazarlı eserlerde ilk yazardan sonrakiler	et. Al.	v.d.
Dokuz Eylül Üniversitesi Fakültesi Dergisi	DEÜİFD	DEÜİFD
Marmara Üniversitesi		MÜ
Motorlu Taşıt Vergisi		MTV
Özel Tüketim Vergisi		ÖTV
Sayfa/sayfalar	p./pp	s./ss.
Sayı		S.
Yayın evi		yay.

GİRİŞ

Engelli olmak veya engelli doğmak kimsenin tercih edeceği bir durum değildir. İnancımıza veya hayat felsefemize göre kendimizce anlam dünyamızda bu durumu isimlendirip kendimizi tatmin edebiliriz. Peki sosyal hayatta engelli bireyle karşılaştığımız zaman tutumlarımız nasıl olur? Davranışlarımız ve tutumlarımız her zaman aynı yönde midir? Kabul edici mi yoksa reddedici miyiz? Bu sorular size yöneltildiğinde ilk vereceğiniz cevaplar toplumun normlarıyla çatışmak yerine engellilerin sosyal hayata dahil olmaları gerektiğini söyleriz. Yapılan araştırmalar da toplumda engellilere yönelik tutumun yüksek düzeyde pozitif olduğunu gösteriyor. Öyleyse olumlu tutuma rağmen engelliler neden hala günlük hayatta toplum içinde aktif değiller? Bugün medyanın dayattığı zihniyet kusursuz insan profilidir. Hiç televizyonda başrol oyuncusunu şişman veya kısa göremezsiniz. Aynı şekilde bedensel engelliyle de karşılaşamazsınız. Yetersizlik ve sakatlanma kişinin yaşamını olumsuz etkilese de engellilik kadar yaşamında büyük aksaklık yaşatmaz.

Camiye gittiğinizde hiç görme engelli bir imamla karşılaştınız mı? Asr-ı saadette engelli birisini yüksek mevkilerde görmek hiç de farklı karşılanacak bir durum değildi. Abdullah Ümmü Mektum Hz Peygamber gazvedeyken pek çok kez imamlık yapmıştır.¹ Muaz b. Cebel'in yöneticiliğini herkes bilirken çoğu kimse ortopedik engelli olduğunu konuşmaz². Veyahut Bilal Habeşi bizim için en güzel ezan okuyan kişidir. Halbuki Hz. Bilal ş harfini söyleyemeyen bir peltekti. Bizim zihinlerimizde asr-ı saadette yaşayanlar kusursuzdur. Halbuki toplulukta kimse kusuru olduğu için geri plana atılmıyordu. Bugün ise toplumda değil engelli birisinin yüksek mevkilerde yer alması, küçük bir başarısını görsek hayretle izliyoruz. Değişen dünyada engelliler artık damgalarıyla hayat mücadelesi vermektedirler.

Toplumsal tutumların temelinde toplum tarafından anlam yüklenen temsiller bulunmaktadır. Bireyler günlük hayat içerisinde her an toplumu meydana getiren diğer kişilerle de ilişki halindedir. Bu ilişkiler doğduğu andan ölümüne dek devam eder.

¹ Ali Seyyar, *Yıldızlar Engel Tanımaz*, 5. b., İstanbul: Rağbet Yayınları, 2014, s. 174

² Mithat Eser, *Engelli Sahabiler*, İstanbul: Nesil Yay., 2013, s. 60

İnsan hayatta olduğu süre boyunca ister özel ilişkilerinde isterse toplumsal ilişkilerinde birtakım sosyal sorumluluklar üstlenir. Bu sorumluluklar nihayetinde birlikte yaşamamızı kolaylaştırır. İster yargılar, istersek de empati kurmaya çalışabiliriz. Fakat bu düşüncelerimiz anlam dünyasından çıkıp topluma yansıdığında tutumlarımız yüzünden zaten hayatına dezavantajla devam etmek zorunda kalan engelliler için yaşamı daha da zorlaştırmış oluruz.

Dünya’da nüfusun yaklaşık %12’si³ engelli bireylerden oluşuyorken nasıl oluyor da günlük hayatta karşılaştığımız engelli sayısı az olabiliyor? Bu sorunun cevabı elbette verilerin hatalı olduğu değil, insanların engellilere yönelik olumsuz tutumları ve yetersiz düzenlemeler nedeniyle dışarı çıkmalarına izin vermemesiyle alakalıdır. Her ne kadar son yıllarda gözle görülür derecede iyileştirmeler yapılsa da yine de engelli bireylerin sosyal hayata tam anlamıyla dahil olduklarını söylemek oldukça güçtür. Yetersizlik ancak toplum dikte ederse özre dönüşür. Özrün engele dönüşmediği ve engellilerin de toplumsal hayata tam katılması için öncelikle toplumun genel yargısını öğrenmek önemlidir. Bu açıdan engellilerle ilgili yapılan her çalışma hayati önem taşımaktadır. Biz de çalışmamızda engellilere yönelik tutumların dindarlık seviyesine göre değişip değişmediğini incelemeye aldık. İlk bölümde din, dindarlık ve tutum kavramları üzerinde durulurken; ikinci bölüm engellilik kavramı, Türkiye’de engelli hakları, tarihte engellilere yönelik tutumlar ve dinlerin engellilere bakışı gibi konularda işlenmektedir. Son bölümde ise araştırmanın bulguları ve yorumlar yer almaktadır.

A. ARAŞTIRMANIN KONUSU, ÖNEMİ VE AMACI

Din hayatımızın hemen her yerine nüfuz etmiş ve bizi tümüyle kuşatmış durumdadır. Tutum ve davranışlarımızın temelinde ise öncüllerimiz yer almaktadır. Çalışmamızda engelli bireylere yönelik olumsuz tutumların dindarlık ile bağlantısının olup olmadığı araştırılmaktadır. Dindarlık düzeyi ile engellilere yönelik tutumlarımız arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı tezimizin ana konusudur.

Engelli bireylerin hayatlarını kolaylaştırmak ve topluma adaptasyonlarını artırmak amacıyla yapılan her çalışma hayati önem arz etmektedir. Ülkemizde her ne

³ Türkiye Özürlüler Araştırması, 2002, s.5

kadar engelliler ile ilgili çalışmalar yapılırsa da yeterli düzeyde değildir. Olumsuz tutumları değiştirebilmek için öncelikle tutumların sebeplerini öğrenmemiz gerekmektedir. Olumsuz tutumların sebebini araştıran çalışmalar elbette mevcuttur. Araştırmamızı önemli kılan dinin ve dindarlığın yetersizliklerden etkilenmiş kişilere yönelik olumsuz tutumlarında etkisi olup olmadığıdır. Şayet etkisi varsa dış güdümlü ve iç güdümlü dindarlar arasında anlamlı bir fark olup olmadığını araştırmak tezimizin öncelikli amacıdır.

B. ARAŞTIRMANIN HİPOTEZİ

Ana Hipotez:

Engellilere yönelik tutumlar ile dindarlık arasında pozitif bir ilişki vardır. Dindarlık seviyesi yükseldikçe tutumlar olumlu yönde değişir.

Alt Hipotezler:

1. İç güdümlü dindarlık puanı arttıkça engellilere yönelik tutumlar da pozitif yönde artar.
2. Dış güdümlü dindarlık puanı arttıkça engellilere yönelik tutumları azalır.
3. İç güdümlü dindarlardık puanı arttıkça engellilerin eğitim durumlarıyla ilgili tutumlar pozitif yönde artar.
4. Dış güdümlü dindarlık puanı arttıkça engellilere yönelik tutum puanı azalır.
5. İç güdümlü dindarlık ile engellilerin kişiler arası ilişkilerine yönelik tutumlarında pozitif bir ilişki vardır.
6. Dış güdümlü dindarlık puanı arttıkça engellilerin kişiler arası ilişkilerine yönelik tutum puanlarında azalır.
7. İç güdümlü dindarlık puanı arttıkça engellilerin çalışma yaşamına ilişkin tutumları artar.
8. Dış güdümlü dindarlık ile engellilerin çalışma yaşamına ilişkin tutumlar arasında negatif bir ilişki vardır.
9. İç güdümlü dindarlık puanı arttıkça engellilerin aile yaşantılarına ilişkin tutumları artar.
10. Dış güdümlü dindarlık puanı arttıkça engellilerin aile yaşamına ilişkin tutumları azalır.

11. Dış güdümlü dindarlık ile engellilerin kişisel özelliklerine ilişkin tutumları arasında negatif bir ilişki vardır.
12. İç güdümlü dindarlık puanı arttıkça engellilerin kişisel özelliklerine ilişkin puanlar da artar.
13. İç güdümlü dindarlık puanı arttıkça engellilerin yetkinlik ve bağımsız yaşamına ilişkin tutum puanları artar.
14. Dış güdümlü dindarlık puanı arttıkça engellilerin yetkinlik ve bağımsız yaşamlarına ilişkin tutum puanlarında azalır.
15. Kadınların engellilere yönelik tutumları erkeklere oranla daha pozitiftir.
16. Yaş ortalaması yükseldikçe engellilere yönelik tutumlar daha olumlu yönde gelişir.
17. Sosyoekonomik düzey arttıkça engellilere yönelik tutumlar pozitif olarak artmaktadır.
18. Günlük hayatta engellilerle iletişim durumunda olan bir kişinin engellilere yönelik tutumları daha pozitiftir.
19. Yakınlık durumu arttıkça engellilere yönelik tutum da daha pozitif yönde artış gösterir.

C. ARAŞTIRMA MODELİ

Bireylerin dindarlık tiplerine göre engellilere yönelik tutumları inceleyen araştırmamızda araştırmanın asıl kısmında tarama yöntemi ve anket tekniği ile oluşturulmuştur. Araştırmamızda ampirik yöntem seçilmiş ve araştırma sürecinde elde edilen veriler SPSS 23.0 paket programı ile analiz edilmiştir. Araştırma sürecinde Mann Whitney U- Testi, Kruskal Wallis ve korelasyon analizi uygulanmıştır. Teorik kısmında ise dokümantasyon metoduyla yazılmıştır.

Neden sonuç ilişkisine bağlı olarak bağımsız değişken dindarlık; bağımlı değişken de tutumlardır.

D. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Araştırma engellilere yönelik tutum ve dini yönelim ölçeklerinin ölçtüğü nitelikler ile sınırlıdır ve bu anket soruları ve katılımcıların anketlere verdikleri cevaplar ile sınırlıdır.

Yaptığımız çalışma Sakarya iliyle sınırlandırılmıştır ve çalışma tüm ülkeye daha geniş imkanlarla uygulanıp daha ayrıntılı analizlere ihtiyaç duymaktadır.

Araştırmamız seçilen meslek gruplarıyla sınırlıdır.

Araştırmamız 2019 yılı Nisan ve Mayıs aylarında gerçekleştirilmiş olup bu zaman dilimi ile sınırlıdır.

E. EVREN VE ÖRNEKLEM

Araştırmanı asıl evreni Türkiye’de yaşayan 20 yaş ve üstü bireylerdir. Evreni ise Sakarya’ da yaşayan 20 yaş üstü bireylerdir. Tutumlar erken yaşlarda oluşmaya başlasa da bireylerin tutumlarının oturması yetişkinlikte olur. Araştırmamızın yetişkin bireylerden seçilmesinin sebebi tutumların oturmuş ve yerleşmiş olmasıdır.

Seçilen grup Sakarya’da yaşayan meslek gruplarıdır. Seçilen meslek grupları şunlardır: Din hizmetlerinde görev yapan kişiler, öğretmenler ve işçilerdir. Anketimize az sayıda öğrenci ve ev hanımı da katılmıştır. Araştırmada hangi meslek grubunun daha dindar olduğuna bakılmamıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TANIMLANAN KAVRAMLAR

A. DİN, DİNDARLIK VE ÇEŞİTLERİ VE DİNE KARŞI OLUMSUZ TUTUM

1. Din

İnsan akıl baliğ olduğu andan itibaren fitratı gereği hayatını sorgulamaya başlar ve anlam arayışı içerisine girer. Bu arayışın temelinde belirsizlik ve kapalıktan kurtulma kişisel ve sosyal çevreleri öngörme ve kontrol etme yanında kendini bir amaca adanma ve anlamlı bir hayat yaşam isteği vardır. Anlam arayışı her şekliyle dini olmamakla beraber, en güçlü, nihai ve tatmin edici konuma ancak dini bir muhteva kazandığında ulaşabilmektedir. Fakat ister modern toplumlarda ister de ilkel kabilelerde olsun din bütün insanlar için aynı manayı ifade etmemektedir. Din hayatın tamamına etki eden bir gerçekliktir.⁴

Dinin tam manasıyla ortak bir tanımının yapılamamasının sebepleri dinin mahiyeti, tarif edenlerin kişisel inanışları, dönemin farklı kültürel havası ve zaman içinde farklılık göstermesi olarak sayılabilir.⁵ Ayır edici bir diğer kavram da mutlak bağlılık ve teslimiyettir.⁶ Bu yüzden ortak bir tanım olmasa da ortak kavramlar kullanılmaktadır. Tabiatüstü bir nitelik taşıması, kutsalının olması, değişime kapalı olması ve gönülden bağlanmanın olması gerekmektedir.⁷ Bu kavramların içinde en önemlisi de tabiatüstü, aşkın ile olana bağlılıktır. Bu bağlılık kişinin hayatına tecrübeler, inançlar, davranış ve tutumlar getirir ve genellikle bir grup tarafından

⁴ Carl Gustav Jung, *Din ve Psikoloji*, çev. Cengiz Şişman, İstanbul, İnsan Yayınları, 1993, s. 61

⁵ Recep Yaparel, 'Dinin Tanımı Mümkün mü?', İzmir: *DEÜİFD*, IV, 1987, s. 405.

⁶ Gordon W. Allport, *Birey ve Dini*, çev. Bilal Sambur Ankara: Elis Yayınları, 2004, s. 23

⁷ Zeki Aslantürk, M. Tayfun Amman, *Sosyoloji; Kavramlar / Kurumlar / Süreçler / Teoriler* İstanbul: M. Ü. İlahiyat Vakfı Yayınları.,1987, s. 282

paylaşılır.⁸ Belli bir dinin inanç ve öğretilerinin belli bir zaman ve şartlarda belli bir kişi, grup ya da toplum tarafından yaşanmasını ifade etmektedir. Psikoloji sözlüğünde ise din İnsan davranışına yön, yaşama anlam veren veya doğüstü bir veya birden çok güç ve yaratıcı kavramına dayanan inançlar, semboller ve törenler sistemi olarak geçmektedir.⁹

Din kurumsal olduğu gibi bazen de kişisel de olabilir. Batılı teologlar dini tanımlarken özsel ve işlevsel olmak üzere iki farklı şekilde değerlendirmektedir.

2. Dindarlık

Dinlerin yegane görevlerinden biri de dışarıdan gelen olumsuz etkilere karşı toplumun sosyal dokusunu korumaktır¹⁰. Aynı zamanda değişime de ayak uydurarak yeni dünyayı daha yüksek anlayış düzeyine de çıkarmaktır. Bu nedenle dinin hem statik hem de dinamik bir yapıya sahip olduğunu söylemek yanlış olmaz¹¹. Bu bağlamda dinin izdüşümünü görebilmek için de sosyal hayattaki yansımalarına yani yaşanan dine bakmak gerekmektedir. Tam da burada karşımıza dindarlık çıkmaktadır. Çünkü dindar olduğunu ifade eden bir kişi dinin bireysel ve toplumsal tüm normlarını üzerinde taşıyarak inandığı düzeni temsil gücü taşımaktadır. Bu sebeple dindarlık için yapılacak en doğru tanım yaşanan dindir.¹² Kendince edindiği deneyimleri ve bilgileri harmanlayıp sorular sorar, araştırmalar yapar, dini söz ve kavramları kullanmaya başlar. Böylece dindarlık yapılanmaya ve çıkmaya başlar.

Her din, kendi içindeki inanç ve ibadet yapısına göre farklı dindarlık biçimleri oluşturmakta; dine inanan her birey, dini algılayıp yaşantı haline getirirken farklılıklar sergilemektedir. Hökelekli dindarlığı belli bir dinin inanç ve öğretilerinin belli bir zaman ve şartlarda belli bir kişi, grup ya da toplum tarafından yaşanması olarak ifade etmektedir¹³. Dindarlık, bir kişinin ya da grubun günlük hayatında dinin önemini ifade eden, dine inanma ve bağlanma derecesini gösteren bir kavramdır.¹⁴

⁸ Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisine Giriş*, İstanbul: Dem Yayınları., 2010, s. 39-40

⁹ Selçuk Budak, *Psikoloji Sözlüğü*, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2009, s. 205-206

¹⁰ Aslantürk, A.g.e., s. 240

¹¹ Necdet Subaşı, *Gündelik Hayat ve Dinsellik*, İstanbul: İz Yayıncılık , 2004, s. 41

¹² Vehbi Ünal, *Engellilerde Toplumsal Bütünleşme ve Dindarlık*, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016, s. 74

¹³ Hökelekli, a.g.e., s. 43

¹⁴ A.e, 43

Dindarlık tek biçimli, değişmez bir durum değildir. Kişinin ve toplumun yaşantısında sınırlı bir alana sahip değildir aksine yaşamının bütününde etkileri görülebilir. İnanç, ibadet, duygu, bilgi, ahlaki değer ve tutumlar, toplumsal ilgi ve ilişkiler, tutum ve davranışlar olarak geniş bir alanda dindarlığın varlığını ve etkilerini görmek mümkündür.

3. Dindarlık Çeşitleri

Biz araştırmamızda ölçek olarak Allport'un dindarlık ölçeğini kullanacağımız için araştırmamızda Allport'un dindarlık tanımlaması üzerinde duracağız. Psikolog Gordon Allport'un (1897-1967) dindarlığa yönelik yaptığı, aslında çok da yabancı olmadığımız, sık ve işlevsel sınıflama, "dindarlık" tartışmasına önemli bir değer kazandırmaktadır. Allport, dindarlığı temelde iki şekilde sınıflandırarak tanımlamıştır: İç güdümlü ve dış güdümlü dindarlık.

İç Güdümlü Dindarlık: Temel motivasyonlarını dinlerinde bulan, diğer ihtiyaçları ne kadar güçlü olursa olsun, olabildiğince az ehemmiyetli olarak kabul eden, ihtiyaçlarını dini inançlarıyla uyumlu hale getirmek için çabalayan ve dinlerinin temel prensiplerini içselleştirip bunlara tam olarak uymaya çalışan bireyleri nitelemektedir. İç güdümlü dindarlar için en hakim güdü dindir.¹⁵ Bu nitelemeler, Müslüman kültüründeki "mü'min (kendisinden emin olan ve kendisinden emin olunan kişi)" kavramına işaret ediyor görünmektedir. Din iç güdümlü dindarlar için basit bir uyma davranışı olmadığı gibi dini kendi çıkarları için kullanmazlar. Bu kişiler dinin inanç esaslarına ve ahlaki değerlerini içselleştirmişlerdir.

Dış Güdümlü Dindarlık: Kendi emellerine ulaşmak, güvenlik sağlamak, teselli bulmak, sosyal ilgi edinmek, oyalanmak, sosyal statü kazanmak gibi çeşitli amaçlarla dini kullanan bireyleri nitelemektedir. Din dış güdümlü dindar için bir değer değildir. İşine yaradığı sürece dini kullanır, çıkarlarına ters düştüğü bir zamanda da kolaylıkla vazgeçebilir.¹⁶ Kuran'ı Kerim'in ifadesiyle bu kişiler "Başları dara düştüğünde Allah'a yalvarıp dururlar. Fakat darlık yok olunca saki az önce yalvarıp duran onlar değilmiş gibi davranırlar"(Bkz. Zümer 39/8, Rum 30/33, İsrâ 17/67) şeklinde anlatılır.

¹⁵ İbrahim Gürses, Dindarlık ve Kişilik, Bursa: Emin Yayınları, 2010, s. 25

¹⁶ a.g.e., s. 27

Bu iki dindarlık tipini karşılaştırmak gerekirse

1. Dış güdümlü dindarlar dini kendi çıkarları için kullanırlar. Toplumsal makam, itibar, kimlik sağlama, eksiklikleri giderme, kendini gösterme aracıdır. Din onlar için sadece bir araçtır. İç güdümlü dindarlar ise hayatlarını dine adarlar ve din onlar için yegane amaçtır. Dini içselleştirerek yaşarlar.

2. Dış güdümlü dindarlar için din ihtiyaç halinde başvurulacak çıkış kapısıdır. İç güdümlü dindarlar için din temel motivasyon kaynağıdır. İç güdümlü bir dindarın referans kaynağı dindir.

3. Dış güdümlü dindarlar, kişisel istek ve çıkarlarına ters düşen bir durumla karşılaştıklarında dinden kolayca vazgeçebilirler. İç güdümlü dindarlar ise kişisel çıkarları ve din karşı karşıya geldiğinde din daha ağır basar ve kişisel çıkarlarından vazgeçerler.

4. Dış güdümlü dindarlar dini kullanır. İç güdümlü dindarlar ise dini yaşar.

4. Dine Karşı Olumsuz Tutum

Sekülerizmin yaygınlaşmasıyla insanların dünya ile olan bağları güçlenmiş ve modernizm ardından da postmodernizm ile birlikte dine ve aşkın olanla bağlar zayıflamıştır.

Din ve dindarlıkla yapılan araştırmalarda eksik kalan ve tanımlamaya ihtiyacı olan bir konu daha vardır o da dine karşı olumsuz tutumdur. Bu konuyla ilgili tam bir başlık açılmasa da dine karşı olumsuz tutum genellikle dindarlık ölçeklerinden düşük puan alan kişiler için kullanılmaktadır. Fakat bu tanımlama eksiktir. Bir kişi içsel olarak kutsal ile bağ kurduğu halde dinin buyruklarını yerine getirmede isteksiz davranabilmektedir. Bu onun dine karşı bir olumsuz bir tutum içinde olduğu anlamına gelmeyebilir. Bir kişinin bir olguya, kurala olan isteksizliği ona karşı olumsuz tutum içinde olduğunu göstermez sadece kendi inancının zayıflığını gösterir. Dine karşı olumsuz tutum sergileyen bireyden beklenen tanrıyı ve tanrının buyruklarını tümünden reddetme ve takındığı tutum ve davranışlara da bunun yansıtılmasıdır.

Araştırmada açılan başlıktaki dine karşı olumsuz tutum içinde olan kişilerden kastımız ilk olarak ateist dediğimiz tanrıyı veya bir kutsalı tamamen reddeden veya dini daha çok kültürel bir miras olarak gören ve hayatına dini bir ölçü olarak almayan

kişilerdir. İkincisi ise var olan her şeyi tabiat kanunlarına göre kendiliğinden meydana geldiğine inananlar, deistler, ilgisizler, Allah'ın varlığı konusunda kararsızlık yaşayanlar ve şüphe duyanlar (septikler)dir.¹⁷

B. TUTUM VE TUTUMLARIN DEĞİŞİMİ

1. Tutum Nedir?

Günlük hayatta karşılaştığımız her nesneye, düşünceye veya duruma karşı hoşlanma veya hoşlanmama duygusuna sahip oluruz. Bunu içgüdüsel olarak istemeden yaparız. Yani bir duruma karşı nötr kalmamız mümkün değildir. Bu değerlendirmelerin temel sebebi tutumlarımızdır.¹⁸

Kişinin belli bir gruba, nesneye, kişiye ya da fikirlere yönelik olumlu veya olumsuz hissetmesine, düşünmesine ya da davranmasına yol açan ve devamlılık gösteren inanç, duygu, düşünceler bütünüdür.¹⁹ Tutumların tanımlaması yapılırken genellikle düşünce, duygu ve davranış bütünlüğü üzerinde durulur.²⁰ Tutumlar bir uyarıcının duygusal, davranışsal ve bilişsel bilgiler temelinde bir değerlendirme boyutu üzerinde gruplanmasını ya da kategorilere ayrılmasını içerir.²¹

Bilişsel boyut, tutum nesnesine ilişkin eski yaşantılarından aldığı bilgi ve inançlarını içerir. Daha çok nesnel bilgiden oluşur.²² Duygusal boyut, tutum nesnesine karşı duygu ve değerlere dayanan, hoşlanıp hoşlanmama değerlendirmelerinden meydana gelir.²³ Davranışsal boyutu ise tutum nesnesine olan olumlu veya olumsuz davranışlarımızı belirler.²⁴ Tutum nesnemizi engelliler olarak ele alırsak, bir kişinin engelliler hakkındaki geçmişten gelen bilgisi bilişsel boyutunu oluşturur. Engelli

¹⁷ İbrahim Gürses, *Kölelik ve Özgürlük Arasında Din*, Bursa: Ararsta Yayınları, 2001, s. 173

¹⁸ Elliot Aronson, Timothy D. Wilson, Robin M. Akert, *Sosyal Psikoloji*, çev. Okan Gündüz, İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2012, s. 356

¹⁹ Mehmet Özyürek, *Engellilere Yönelik Tutumların Değiştirilmesi*, 4. B., Ankara: Kök Yayıncılık, 2013, s. 11

²⁰ Nuran Hortaçsu, *En Güzel Psikoloji Sosyal Psikoloji*, Ankara: İmge Kitapevi, 2012, s. 290

²¹ Shelley E. Taylor, Letitia Anne Peplau, David O. Sears, *Sosyal Psikoloji*, çev. Ali Dönmez, 3. B., Ankara: imge Kitapevi, 2012, s. 140

²² Aranson, Wilson, Akert, a.g.e., s. 358

²³ Taylor, Peplau, Sears, a.e.

²⁴ Taylor, Peplau, Sears, a.e.

bireyi gördüğünde içinden geçirdiği hisleri duygusal boyutunu oluşturur. Engelli bireye verdiği tepki ise davranışsal boyutunu oluşturur.

Her tutumun derecesi aynı olmak zorunda değildir. Bazı tutumlar kişinin hayatı için önem arz etmezken bazıları daha önemli olabilir. Tutumların değişip değişmemesi tutumun derecesine bağlıdır. Şayet üç boyutta da tutum nesnesine ilişkin tutarlılık varsa tutumun devamlı ve tutarlı olması gözlemlenir.²⁵

Tutumlar belli şekilde davranma eğilimde olmayı gerektirirler. Çünkü tutumlar içsel önyargıların ya da taraf tutmanın bir yansımasıdır. İnsanların engelliler ile ilgili görüşlerini, dini yönelimlerini, hangi markanın daha iyi olduğunu, birisinden hoşlanıp hoşlanmadığını belirleyen tutumlardır.²⁶

Tutumları bizzat gözlemleyemeyiz fakat tutumların davranışlara dönüştüğünü söyleyebiliriz. Davranışların gözlenmesi sonucu tutumların var olduğu öne sürülebilir. Bireyler birden fazla tutuma sahip olabilirler. Tutumların arasında bazen ilişki olabilirken bazen de ilişki. Aralarında bir ilişki bulunsa da bulunmasa da bir tutumda yaşanan değişme diğer tutumu etkileyebilmektedir. Tutum nesnesine yönelik inanışları, fikirleri ve görüşleri içeren tepkilerdir. Bu tutum tipi nesnenin artı ve eksi yönlerini hızlıca sınıflandırmamızı ve o nesneyi isteyip istemediğimize karar vermemizi sağlar²⁷

Kişilerin davranışlarını kestirmede o kişinin tutumlarını öğrenerek kestirmeye çalışırız. Fakat her zaman tutumlar kişilerin ileride yapacaklarını ve davranışlarını kestirmede yeterli olmayabilir. Bazen tutumlar ve davranışlar birbirinde farklı olabilir. Yani inancımıza uygun bir şekilde davranmayabiliriz. Bir düşünceye, olaya, kişilere ya da eyleme yönelik kişilerin olumlu olurken, o denli olumsuz davranabilir. Buna rağmen yine de tutumların davranışları kestirmedeki etkisi yadsınabilir bir değerdedir.²⁸

²⁵ Çiğdem Kağıtçıbaşı, *Günümüzde İnsan ve İnsanlar: Sosyal Psikolojiye Giriş*, 14. B., İstanbul: Evrim Yayınları, 2013, s. 112

²⁶ Kağıtçıbaşı, a.g.e. s. 109-110

²⁷ Aronson, Wilson, Akert, a.g.e., s. 353

²⁸ Özyürek, a.g.e., s. 12

2. Engellilere Yönelik Tutumların Kaynağı ve Oluşumları

Tutumlarımızın çoğu yaşantılar sonucudur. Kişi aynı evde yaşadığı ebeveyninin değer yargısıyla büyür ve onlardan etkilenir ve bir düşünüm dünyası oluşturur. Zamanla kişisel yaşantıları sonucunda kendine has tutumlar geliştirir. Ancak toplumsal öneme sahip tutumlarımızı (dini, siyasi tutumlar vb.) aile, akran grupları, medya, toplumsal gruplar aracılığıyla öğreniriz. Yani tutumlarımızı bazen yaşantılarımız ve deneyimlerimizden bazılarını da yaşadığımız toplumdan öğreniriz.

²⁹ Bazı araştırmalar tutumlarımızın bir kısmının genlerimizden geldiğini de iddia etmektedir. İkizler üzerinde yapılan çalışmalarda birbirini hiç tanımayan kardeşlerin aynı konulara benzer tepkiler verdiği de gözlemlenmiştir³⁰.

Bir toplulukta yaygın sosyal ve kültürel normlar tutumlarımızın dayanağını oluşturur. Şayet toplulukta sıkça kusursuz beden vurgusu yapılıyorsa o zaman eksik beden üzerinde tutumların olumlu olması beklenemez³¹. Tutumlar genelde diğerlerinin düşünceleri ve inanışlarına dayanmaktadır. Ufak tefek bilgiler zamanla temsillere dönüşür. Tutumlar toplumsal olarak inşa edilir ve toplumun diğer üyelerince paylaşarak toplum temsillerini oluşturur. Bu da toplumun tutumları sosyal temsillerine ve ortak düşünce ve inanışlarına göre şekilleniyor demektir.³² Yani bir toplumunda engelliler hakkında dinin, genel değerlerin olumlu ve kabul edilir olduğu varsayılırsa, o grupta temsil güçleri yüksektir ve daha kolay kabul edilebilir. Fakat toplumun temel algısında engelliler tanrıların cezalandırması sonucunda toplumun başına bela olarak görülürse bu sefer olumlu tutumun gelişmesi beklenemez.

Öğrenme, yaşantılar sonucunda oluşan istendik kalıcı izli davranış değişikliğidir³³. Çeşitli yaşantılar süzgecinden geçerek önceden bulunmayan bir davranışın edinilmesine öğrenme gerçekleştiği söylenebilir.³⁴ Engellilere yönelik tutumların oluşumunda çocukluğundaki öğrenme yaşantılarının rolü gözlenebilir. Bir çocuk engelli biriyle karşılaşıldığı olumsuz sıfatlar duyarsa bu olumsuzluğu da

²⁹ Kağıtçıbaşı, a.g.e., 127

³⁰ Aronson, Wilson, Akert, a.g.e., s. 357

³¹ Hanoch Lívneh, 'On the Origins of Negative Attitudes toward People with Disabilities' *Rehabilitation Literature*. 43,1982, ss. 338-347

³² Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı (ÖZİDA), *Toplum Özürlülüğü Nasıl Anlıyor?*, Ankara, 2009, s. 35

³³ Veysel Dönmez, vd., *Eğitim Bilimine Giriş*, 9 b., Ankara: Anı Yayıncılık, 2012 s.18

³⁴ Kağıtçıbaşı, a.g.e., s. 129

engellilere yöneltecektir. Veya çocukluğunda engelliyle korkutma gibi bir uyarıyla karşılaştığında yetişkinliğinde de olumsuz tutum gözlenmesi beklenir.³⁵ Bu klasik koşullanma ile öğrenilmiş bir bilgi olur. Veya engellilere yönelik bir davranışta ödüllendirme gelirse bu da engellilere karşı olumlu bir tutum geliştirmesine sebep olabilir.

İnsan zihni öğrenmeyi genellikle şemalar üzerinden gerçekleştirir. Deneyimleri sonucu şayet insanların fiziksel özellikleri, konuşması, kıyafetleri, davranışları konusunda bir düşünce seti oluşturursa o zaman buna ters biriyle karşılaştığında olumsuz tutum oluşturabilir.³⁶ Burada ebeveynlere büyük rol düşmektedir. Farklı davranışlarda bulunan, farklı görünümlü biriyle karşılaştıklarında çocuğunu ondan uzaklaştırmaya çalışıp ‘pis, deli, hasta’ olarak nitelendirdiğinde olumsuz tutum da beraberinde gelir.

İnsanlar bilişleri ile değerleri arasında tutarlı bir anlam arayışı içindedirler. İnsanlar bilişsel sistemindeki duygularla tutarlı davranmak ister. Örneğin kişi değer verdiği kişinin engellilere yönelik olumlu tutumu olduğunu algılayan çocuğun engellilere ilişkin olumlu tutum geliştirmesi halinde bilişsel sisteminin dengede olması mümkün olacaktır ve dolayısıyla çocuk bundan memnuniyet duyacaktır. Veya daha önceden hiçbir engelliyle iletişime geçmemiş bir kişi ön yargılı dahi olsa şayet olumlu davranışları görse de tutumunu değiştirmesi doğaldır.³⁷

Birey toplum içinde ne kadar fazla duruma maruz kalırsa onunla ilgili olumlu veya olumsuz tutum geliştirir. İnsan bilmediği şeye karşı olumsuz tutum geliştirme eğilimindedir. Karşılaşmadığı ve bilmediği bir durum hakkında da olumlu tutumlar geliştirilmesi beklenemez. Ancak aşina olduğu durumlara karşı olumlu bir tutum geliştirebilir.³⁸ Örneğin daha önce engelli biriyle karşılaşmamışsa bu kişiden olumlu bir tutum sergilemesini bekleyemeyiz.

Kişi tutum objesi hakkında ayrıntılı bilgilere ulaşmışsa ve bu bilgileri yeterli zamanı ve donanımı varsa o zaman yeni bir tutum oluşturabilirler. Fakat bilgisi yüzeysel ve yeterli donanımı yoksa bu sefer olumsuz bir tutum gelişmesi beklenir.

³⁵ Lıvneh, a.g.m., 339

³⁶ Kağıtçıbaşı, a.g.e., 128

³⁷ ÖZİDA, a.g.e., s. 34

³⁸ Lıvneh, a.g.m., s. 341

Bireylerin engelliler hakkında ayrıntılı ve olumlu ve doğru bilgisi varsa ve bunu anlamlandırarak ve empati kurarak kavrayabiliyorsa daha doğru ve gerçekçi tutumlar geliştirmesi beklenir. Ama kulaktan dolma veya başkalarının deneyimlediği bilgileri aldıysa ve yüzeysel bir değerlendirme yaparsa, engellilerin yetersizliklerine takılırsa yanlı ve önyargılı tutumlar geliştirmesi olasıdır.³⁹

3. Tutumların Değişimi

Tutumlarımız dogmalar gibi kesin değildir; zaman içinde değişime uğrayabilir. Bunlardan birincisi kendiliğinden gerçekleşen değişimdir. Bir tutum nesnesi hakkında düşünmek tutum hakkında daha aşırılaştırmak eğilimindedir. Bilişlerimizi gözden geçirir onlarla alıştırmaya yaparız. Bir tutuma bağlanma tutum değişikliğinde yaşamsal bir ögedir. Bağlanma arttıkça tutum değişikliği azalır. Fakat davranışla tutum çatıştığında tutumlarımız değişmeye başlar. Diğerleri ise etkileyici iletişimle mümkün olabilmektedir. Etkileyici iletişimde, etkileyen kişinin güvenilirlik, sevilme ve benzerlik özelliklerini taşıması gerekmektedir.

Etkileşimde bulunma tutumların özellikle duygu boyutunu etkileyerek değişimde bulunmasına yol açabilir. Engelli biriyle günlük hayatta olumlu yönde etkileşime giren birey tutumlarında olumlu değişim gözlemlenebilir.⁴⁰

Doğru bilgi her zaman olumlu tutuma yol açarken basmakalıp fikirler ve yanlış bilgiler ise tutumların olumsuz olmasına sebep olur. Doğru bilgilendirme ile bilişsel boyutuna etki ederek tutumların değiştirilmesi beklenir.

Toplum içinde kabul edilmiş bir bireyin tutumu bizim de tutumlarımızı etkileyebilir. Toplumda kabul edilmiş biriyle veya sevdiğimiz kişilerle aynı fikirde olmamak bizi rahatsız edeceğinden bu kişilerin duygu, düşünce ve davranışlarından etkileniriz.⁴¹ İnanılabilir, güvenilir ve sevilen kaynaklar hedefin özdeşleştiği karşılaştırma grupları en güçlü kaynaklardır.

Sahip olduğumuz tutumlar ister istemez karşımızdaki kişinin hayatına etki edebilir ve durumun aslını görmemize engel olabilir. Tutumlar toplumsal öneme

³⁹ ÖZİDA, a.g.e., 35

⁴⁰ Özyürek, a.g.e., s. 15

⁴¹ Kağıtçıbaşı, a.g.e., s 191; Taylor, a.g.e., s.142

sahiptir. Özellikle engellilerin bu denli yok sayılması toplumda engellilere yönelik kalıplaşmış ön yargılar kaynaklanmaktadır. Bu sebeple olumsuz tutumların değiştirilmesi engellilerin günlük hayatlarına daha kolay devam edebilmeleri için hayati önem taşımaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

ENGELLİLİK ÜZERİNE

A. ENGELLİLİK KAVRAMI

Engellik günlük dilde sıkça kullandığımız bir kelimedir. İngilizcedeki karşılığı olan disability ability kelimesinin zıttı olarak bir şey yapma yetisinden mahrum olma anlamında kullanılır. Yani yeti yitimleri olan insanların, engelli, sakat diye nitelendirerek günlük faaliyetlere katılmayarak ‘normal’ insanlardan faaliyetlerine katılmadıklarını anlatır.

Ülkemizde 2005 yılında düzenlenen 6353 kanunu ile değişikliğe gidilen 5378 sayılı ‘Özrürlüler Ve Bazı Kanun Ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun’ engelliliği,

“doğuştan veya sonradan herhangi bir nedenle bedensel, zihinsel, ruhsal, duygusal ve sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmesi nedeniyle toplumsal yaşama uyum sağlama ve günlük ihtiyaçlarını karşılamada güçlükleri olan ve korunma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyaç duyan kişi”

olarak tanımlamıştır.⁴²

Son dönemlerde feminizm, postyapısalcılık ve fenomenolojik tartışmaların artması engellilikle ilgili çalışmaların da önünü açmıştır. Öne sürülen yeni sosyal modellerdeki kavramsallaştırmada artık biyolojik ve toplumsal olanın ayırımına gidilmeye başlanmıştır. Biyolojik olarak ayırma gidildiğinde engellilik, özür ve yeti yitimi (impariment) ile tanımlanırken; sosyal model olarak ele alındığında sakatlık ve engelli (person with disabilities) kavramları ön plana çıkmaktadır.⁴³ Son yıllarda bu ayırımın farkına daha fazla varılsa da yine de bazı kullanımlarda dikkat edilmediği gözlemlenmektedir. Türkçede genel düzeyde engelli, özürürlü, sakat sözcükleri aslında

⁴² <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5378-20120704.pdf>

⁴³ Dikmen Bezmez, Sibel Yardımcı, Yıldırım Şentürk, *Sakatlık Çalışmaları: Sosyal Bilimlerden Bakmak*, çev. Ferit Burak Aydar, İstanbul: Koç Ün. Yayınları, 2011, s. 19

aralarında anlam farklılığı olduğu halde aynı anlamda kullanılmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü'nün yaptığı ayrıma göre;

Zedelenme (İmpairment): Psikolojik, fizyolojik veya anatomik yapı veya fonksiyondaki işlevsel eksikliği veya anormallik anlamındadır.

Yetersizlik/Sakatlık (Disability): Bir insan için normal olarak kabul edilen bir davranışı gerçekleştirmedeki eksiklik veya kısıtlılık olarak kullanılmaktadır.

Engellilik (Handicap): Sosyal rolün yetersizlik nedeniyle yerine getirilmemesi durumudur.

Bu sınıflandırmaları göz önüne alırsak, zedelenme kavramı fiziki özelliklerdeki bozukluk veya kayıp olarak kullanılmaktadır. Yani bir kişinin elinin olmaması zedelenmedir. Sakatlık ise daha çok işlevsel engeldir. Bedene ait performans kaybı da denilebilir. Eli olmayan bir kişinin kapıyı açamaması sakatlıktır. Kişiye ait sosyal rollerin yerine getirilememesi ise engeldir. Eli olmayan bir kişinin toplumda kişiden beklenen davranışı yerine getiremiyorsa o zaman engellidir.⁴⁴ Yani birey belli bir zamanda, belli bir durumda yapılması istenenleri yetersizlik yüzünden yapamazsa bu yetersizlik engeli dönüşür.⁴⁵

3 Mayıs 2013' de resmi gazetede yayınlanan 'Kanun Ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Yer Alan Engelli Bireylere Yönelik İbarelerin Değiştirilmesi Amacıyla Bazı Kanun Ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun' ile sakat ve özürlü ifadeleri engelli kelimesi ile değiştirilme kararı alınmıştır.⁴⁶ Bizim çalışmamızda da özürlü veya sakat ifadelerinin yerine engelli ifadesi kullanılacaktır.

⁴⁴ Naci Kula, *Bedensel Engellilik ve Başa Çıkma*, İstanbul: Dem Yayınları, 2005, ss.58-59

⁴⁵ Kula, *a.g.e.*, s. 58

⁴⁶ <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/05/20130503-1.htm>

B. ENGELLİLİK TÜRLERİ

Engelliliği üç grupta toplamak mümkündür. Bunlar bedensel engelliler, zihinsel engelliler ve ruhsal ve duygusal rahatsızlığı olanlar.

1. Bedensel Engelliler

Doğum öncesi ve sonrasında günlük yaşamını sürdürebilmek için ihtiyacı olan iskelet, kas ve sinir sistemindeki yetilerini herhangi bir nedene bağlı olarak çeşitli derecelerde kaybeden ve sosyal yaşama uyum sağlamada fiziksel olarak güçlük yaşayan kişilere denir⁴⁷. Bedensel engellilik sınıflara ayrılmıştır. Sınıflandırma şu şekildedir:

- Ortopedik Engelliler
- Görme Engelliler
- İşitme Engelliler
- Dil ve Konuşma Engelliler
- Süreğen Hastalığı Olanlar

1.1. Ortopedik Engelli

Kas ve iskelet sisteminde fonksiyon kaybı, şekil bozukluğu veya eksiklik olanlar veya kontrolünde güçlük çekenler ortopedik engelli sınıfına girmektedir⁴⁸. Fiziksel organlarında eksilik, kullanım kısıtlılığı, şekil bozukluğu, kas hastalıkları, felçliler, serabral palsi, sipina bifida, ve spastikler bu gruba girmektedirler⁴⁹.

1.2. Görme Engelli

Tek veya iki gözünde kısmi veya tam görme bozukluğu olan kişilerdir. Görme yetersizliği halk arasında görme yetisini tamamen kaybeden insanlar için kullanılsa da bunun farklı dereceleri vardır. Örneğin göz protezi kullananlar, renk körlüğü olanlar da bu gruba girer.⁵⁰

⁴⁷ Ünal, a.g.e., s. 19

⁴⁸ Mustafa Öztürk, *Türkiyede Engellilik Gerçeği*, İstanbul: Ajansvısta Matbaacılık, 2011, s. 18

⁴⁹ Ünal, a.g.e. s. 20

⁵⁰ Kula, a.g.e., s. 28

1.3. İşitme Engelli

Tek veya iki kulağında kısmi veya tam işitme kaybı olan kişilerdir. Koklear implant veya işitme cihazı kullananlar da işitme engelli sayılmaktadır. İşitme engelli bireyler genellikle konuşma güçlüğü çekerler bunun sebebi sesleri doğru öğrenememeleridir.⁵¹

1.4. Dil ve Konuşma Engelli

Herhangi bir sebeple konuşamayan, ses çıkartamayan, konuşmasının akıcılığında, ifadesinde bozukluk olan kişilerdir.⁵² Konuşmayı sağlayan kas ve kemik yapılarındaki değişiklikler, yarık damak, diş problemleri, beyin ya da sinirlerde meydana gelen problemler, işitme kaybı, serebral palsi, parkinson, als gibi nörolojik bozukluklar, beyin hasarı ve zeka geriliği, otizm, asperger, down sendromu, genetik sendromlar, dil ve konuşma problemlerinin nedenleri arasında sayılabilir.⁵³

1.5. Süreğen Hastalık

Kişinin günlük hayatına devam edememesine neden olan ve sürekli bakım ve tedavi gerektiren hastalıklardır.⁵⁴

2. Zihinsel Engelliler

Çeşitli düzeylerde zihinsel gelişiminde yetersizliği olan kişilerdir. Algılama, dikkat, bellek ve muhakeme gibi genel zeka fonksiyonları açısından normalin altında olma durumudur. Zihinsel engelli bireyler kişisel bakım, çevreye uyum, dil, iletişim ve duyuşsal motor becerilerinde yaşlarına göre geç ve yavaş gelişirler.⁵⁵

3. Ruhsal ve Duyuşsal Rahatsızlığı Olanlar

Tıpta psikiyatrik olarak geçen ve kişinin ruhsal özellikleri normalden farklı olması sebebiyle günlük yaşamında aksaklıklara yol açan ve sosyal ilişkilerini zayıflatan rahatsızlıktır.⁵⁶

⁵¹ Öztürk, a.g.e., 19

⁵² A.e.

⁵³ Ünal, a.g.e., s. 20

⁵⁴ Öztürk, a.g.e., 19

⁵⁵ A.g.e., 18

⁵⁶ ÖZİDA, a.g.e. 28; Ünal, a.g.e., s.19

C. ENGELLİLİK NEDENLERİ

Engellilik nedenleri genel olarak doğum öncesi ve doğum esnasında ve doğumdan sonra olarak sınıflandırılabilir.

Doğum öncesinde nedenler genellikle genetik hastalıklar, kan uyuşmazlığı, riskli gebelik, annenin kötü doğum öyküsü, yanlış beslenme, aşırı radyasyona maruz kalma, uyuşturucu, sigara, alkol kullanımı, annenin hamilelik sırasında karşılaştığı hastalıklardır.

Doğum esnasında yaşanan nedenler doğumun uzman bir kişi tarafından yapılmaması, bebeğin aşırı kilolu doğması, zor doğum olması nedeniyle zedelenmeler, bebeğin beklenen zamandan çok önce veya sonra doğması olarak sayılabilir.

Doğum sonrası nedenler ise her türlü yaşanan kazalar, geçirilen bir hastalık, yüksek ateş, yetersiz beslenme, doğal afetler olarak sıralanabilir.

D. TÜRKİYE'DE ENGELLİLİK ORANI VE HAKLARI

Türkiye İstatistik Kurumu'na 2002'de yaptırılan Türkiye Özürlüler Araştırması sonucuna göre ülkemizin özürllülük oranı %12.29 olarak tespit edilmiş olup, buna göre 8.5 milyon özürllü vatandaşımız bulunmaktadır. Yani her 9 kişiden 1'i engellidir. 'Ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ile zihinsel özürllülerin oranı %2.58 iken süreğen hastalığı olanların oranı ise % 9.70'dir. Özürllü olma oranları yaş grubu bazında incelendiğinde her iki grupta da ileri yaşlarda artmaktadır. Ancak, bu artış süreğen hastalığı olanlarda diğer özür grubundakilere göre daha fazladır. 0-9 yaş grubunda ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ile zihinsel özürllü olanların oranı % 0.54 iken 0-9 yaş grubunda süreğen hastalığa sahip olanların oranı % 2.60'tır. Bu oran, ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ile zihinsel özürllü olanlarda 50-59 yaş grubu, süreğen hastalığı olanlarda ise 20-29 yaş grubunda yaklaşık iki katına çıkmaktadır.'⁵⁷ Engelli nüfusun %36'sı okuma yazma bilmiyor ve yüksek öğretime devam eden engellilerin oranı ise %2,24'tür. Gelir durumlarına bakıldığında ise engellilerin 4/2'si açlık sınırının altında yaşamaktadır. Bunun nedeni olarak da engelli

⁵⁷ Türkiye Özürlüler Araştırması, 2002, s.5

masraflarının sağlıklı bir bireyden yaklaşık dört kat daha fazla olması aileleri daha da fazla yoksullaştırmaktadır.

Türkiye’de engellilerle ilgili hizmetlerin başlangıcı olarak 1951 yılında çıkartılan 5822 sayılı kanun ile Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı’na sağır- dilsizler okulu Milli Eğitime devredilerek, engellilere hizmet ve eğitim bir sağlık işi olmadığına karar verilmiştir. Bu kanun Türkiye Cumhuriyeti’nin engellilerle ilgili ilk kararıdır Ülkemizde engellilerle ilgili başlıca yasal dayanaklar 1982 anayasası, 1997 yılında yürürlüğe giren 573 sayılı Özel Eğitim Hakkında KHK ve 2005 yılında yürürlüğe giren 5378 Sayılı Engelliler Kanunu’dur.⁵⁸ Türkiye’de 2005 yılında çıkartılan özürülüler kanunu engelliler için atılan önemli bir adım olmuştur. Kanun kapsamında engellilerin sosyal yaşamlarında kolaylaştırıcı ve erişilebilirliği artırıcı hükümler bulunmaktadır.⁵⁹

Türkiye’deki engellilerin başlıca haklar da şunlardır⁶⁰:

- Engelli öğrencilerden okula ulaşmaları ücretsizdir. Okul yönetimi ailenin talebi doğrultusunda öğrenciye ücretsiz servis tahsis etmekle yükümlüdür.
- Yüksek öğretime geçiş sınavlarında ihtiyacı olan engelli öğrenciler için talebi doğrultusunda destek verilmektedir.
- Kredi ve Yurtlar Kurumu engelli öğrencilere yurt ve burs tahsis etmektedir. Kredi alan engelli öğrencilerin talepleri doğrultusunda kredileri bursa çevrilmektedir veya ödemeye başladıysa belli oranda indirim sağlanmaktadır.
- Hastaneden alınan engelli raporu ile devlet memurları tayinlerini istedikleri yere aldırabilmektedir.
- Engellilerin isteğe bağlı erken emeklilik hakkı bulunmaktadır.
- 50 ve daha fazla işçi çalışan iş yerinin %3 engelli çalıştırma zorunluluğu vardır. Kamu kuruluşlarında bu oran %4’tür.
- Bakıma muhtaç olan ve geliri bulunmayan engelliler için engelli aylığı bağlanmaktadır.⁶¹

⁵⁸ Mahmut Çitil, Muhammet Kürşat Üçüncü, ‘Türkiye’de Engelli Hakları ve Engelliler Hukuku’nun Durumu’, Ankara: TAAD, S. 35, Temmuz, 2018, ss. 253-256

⁵⁹ Öztürk, a.g.e., s. 20

⁶⁰ Çitil, Üçüncü, a.g.m., ss. 259-262

⁶¹ Ünal, a.g.e., s. 149

- %40'tan fazla engel oranı bulunanlar için Türk Hava Yollarında %25, şehirler arası otobüslerde %30, demir yollarında ise tamamen ücretsiz seyahat hakkı verilmektedir.
- B engelli sürücü belgesine sahip, özel tertibatlı araç kullanabileceğine dair rapor alanlar veya %90'dan fazla engelli raporu olan kişiler ÖTV indiriminden ve MTV muafiyetinden yararlanabilmektedirler.
- Engellilerin milli parklara, devlet tiyatrolarına ve müzelere ücretsiz giriş hakkı bulunmaktadır.

Verilen örnekler önemli olan ve öne çıkan haklardır. Türkiye'de engelliler için yapılan çalışmalar hiç de azımsanacak ölçüde değildir fakat yeterli de değildir. Engelli hukukuyla alakalı yapılacak birçok çalışmaya daha ihtiyaç vardır.

E. TOPLUMUN ENGELLİLİK ALGISI VE ENGELLİLERİN YAŞADIKLARI SIKINTILAR

Ülkemizde özellikle son yıllarda engellilerin yaşam şartları ve topluma uyumu konusunda birçok reform yapılmıştır. Şehirlerin fiziki yapılarında, ulaşım araçlarında yenilikler yapılmış ve engelli bireylerin hayatlarının kolaylaşması için fırsatlar sunulmuştur. Pozitif ayrımcılıkla %40 ve daha fazla engel oranına sahip kişilere özel haklar tanınmıştır. Sunulan proje önerilerinde engellilerle ilgili çalışmalar öne çekilip daha çok dikkate alınmaktadır. İstihdam konusunda da ciddi düzenlemeler yapılarak engellilerin sosyal hayata katılımı ve kendilerini geliştirmeleri için yenilemeler de yapılmıştır.

Devletin engellilere yönelik olumlu ve destekleyici tutumlarına karşılık konu halka indirgendiğinde durum maalesef hiç de iç açıcı değildir. Ülkemizde 2002 yapılan nüfus sayımlarında 12 milyon kadar engellinin olduğu saptanmıştır. Fakat nüfus artışı ve geçen yıllarla bu sayının daha da arttığı bilinmektedir. Peki bu kadar yüksek oranda bir kitle varken neden günlük hayatımızda karşılaştığımız engelliler orana göre çok azdır. Bunun nedeni yine toplumun kendisidir. Devlet her ne kadar düzenleme yapsa da bunun toplumdaki karşılığını bulması uzun yıllar alacaktır.

Engellilere yönelik olumsuz tutumlar dediğimizde aklımıza ilk gelen bu gruba direkt olumsuz bir davranış gelmemelidir. Bir kişiye, düşünceye olumsuz tutum sadece

olumsuz davranışlarla olmayabilir. Şayet karşımızdakini önce insan olarak görmüyorsak yani önce yetersizliği sonra insan olduğunu görüyorsak bu bizim bilincimizdeki olumsuz tutumların bir göstergesidir.⁶² Özyürek *'Engellilere yönelik olumlu veya olumsuz tutumların siyah ve beyaz gibi olmayıp, siyahtan beyaza değişen grinin tonları gibidir'*⁶³ tanımlamasını yapıyor. Yani insanlar toplum içinde açıkça engellileri reddetmek veya kabul etmekten çok daha çekimser davranmaktadırlar. Fakat Özyürek'in de dediği gibi sadece karşımızdakini insan olarak görmekten çok engelini fark etmek ve ona göre tavır takınmak da olumsuz tutumların başında gelir.

Özellikle bakıma muhtaç ve zihinsel engelli ailelerin yaşadığı en büyük sorunlarının başında toplumun dışlayıcı tavrı gelmektedir. Engellerinin görünür olması ve kontrollerinin zor olması bu tavrı artırmaktadır. Toplu taşıma araçlarında kendilerine zarar verebilirler düşüncesiyle bireyler onlardan uzaklaşma, çıkarttıkları seslerden ötürü rahatsızlık duyarak kötü bakışlar, hatta sözlü uyarılarda bulunarak aileleri rencide etmektedirler. Veya ailelerin toplumun algısı yüzünden çocuklarından utanç duyma veya kendilerini çocuklarının engellerinden sorumlu tutma gibi davranışlarından ötürü çoğu aile ya çocuklarını evde bırakıp dışarıya çıkmakta ya da kendileri de sosyal hayatla bağlantılarının minimum düzeye indirmektedirler.⁶⁴

Toplumun olumsuz tutumları engellilerin yaşantılarını doğrudan etkilemekte ve bu olumsuzluğu adlandıramayan engelliler sosyal hayatına tam devam edememektedir. Çoğunluğu temel haklarını kullanamamakta ve kendilerini soyutlamaktadır.

1. Engellilerin Eğitim Durumları ve Eğitimcilerin Tutumları

Araştırmalara göre Türkiye'deki genel nüfusun %13'ü okuma yazma bilmiyorken, engelli nüfusunun %36'sı gibi büyük bir kısmının okuma yazma bilmediği tespit edilmiştir. Engellilerin %41'i ile süregelen hastalığı olanların yaklaşık %47'si ilkökul mezunudur. İlkokul sonrası eğitim ise çok düşüktür. Bu oranın bu kadar düşük olması durumun ciddiyetini ortaya çıkarmaktadır.⁶⁵ Bunun başlıca

⁶² Özyürek, a.g.e., s. 21

⁶³ Özyürek, a.g.e., s. 18

⁶⁴ Mustafa Aslan, Selim Şeker, 'Engellilere Yönelik Toplumsal Algı ve Dışlanmışlık; Siirt Örneği', Sosyal Haklar Uluslararası Sempozyumu, Kocaeli: Siirt Üniversitesi, 2011, s. 458

⁶⁵ Mustafa Öztürk, *Türkiye'de Engelli Gerçeği*, İstanbul: Ajansvista Matbacılık, 2011, s. 23

nedenlerinden biri daha ilkokulda çoğu veli kaynaştırma öğrencileri ile birlikte çocuğunun okumasını istememiştir. Hatta öğretmenler sınıflarına kaynaştırma öğrencisi almak konusunda isteksiz davranıyorlar. Bunun sebebi özel öğretim görmemeleri ve eğitim metotları konusunda bilgi sahibi olmadıkları göz önünde bulundurulsa da açıkça böyle öğrencilerle daha çok yıpranacaklarını ifade edenler de olmuştur.⁶⁶ Aynı zamanda sınıf arkadaşlarının da reddedici tavırlarından ötürü engelliler çoğu zaman eğitim hayatının daha başındayken tükenmişlik sendromuna girebilmektedir. Özyürek 230 çocuğa ortopedik engelli bir çocuğun resmin göstermiş ve ‘onunla oynar mısın?’ sorusuna aldığı cevaplar yaşları beş altı olanlar daha küçük yaşlı çocuklara oranla daha olumsuz cevap vermiştir. Daha beş yaşındayken belki ailelerinin, belki medyanın da etkisiyle olumsuz tutumlar geliştirmeye başladığı görülmüştür⁶⁷.

Daha önce görev yaptığım işitme engelliler okulunda cihaz desteğiyle duyabilen ve konuşan öğrencilerime neden işitme engelliler okulunu tercih ettiklerini sorduğumda öğretmenlerinin onları görmezden geldiklerini ve sordukları soruları geçiştirdiklerini, ayrıca arkadaş edinemeyip arkadaşlarının dışlayıcı tavır takındıklarını söylemişlerdir. Diğer okullardan çok düşük notlarla gelen ve ailesi tarafından içine kapanık olarak tanımlanan bu çocukların genellikle çok başarılı oldukları ve özgüvenlerinin yükseldiği de gözlemlenmiştir. Fakat büyük bir sorun olan ve göz ardı edilen işitme engellilerin Türkçeyi doğru kullanamama gibi problemleri vardır. Türkçenin karmaşık yapısı ve işitme engellinin yeterli kelime dağarcığına ulaşamaması onun önünde ciddi bir problem olarak durmaktadır. Okul derslerinde anlatılanları anlamada sıkıntı çekmeseler de bunları cümleye dökme ve metni anlama konusunda çok büyük sıkıntılar yaşamaktadırlar. Bu yüzden okul sınavlarında bir şekilde ezberlemeyle başarılarını yükseltse de ortak sınavlarda durumun ciddiyeti ortaya çıkmaktadır. Bu sebeplerle engelliler için yapılan EKPS, üniversite sınavlarına girseler dahi bir başarı elde edememektedirler. Bu yüzden yapabilecekleri en iyi iş ancak şanslılarsa iyi bir fabrikada işe başlamaktır.

⁶⁶ Soner Yatgın; Habip Mehmet Sevgi; Soykan Uysal, ‘Sınıf Öğretmenlerinin, Kaynaştırma Eğitimine İlişkin Görüşleri Ve Çeşitli Değişkenlere Göre Mesleki Tükenmişliklerinin İncelenmesi’, Bolu: *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15 (Özel Sayı), 2015, s. 178

⁶⁷ Özyürek, a.g.e., s. 22- 23

2. Engellilerin İstihdamında Yaşadığı Sorunlar ve İşverenlerin Tutumları

Eğitim hayatlarına bu şekilde olumsuz başlayan engellilerin devamında çok iyi şartlarda çalışamamaları da beklenen bir durumdur. Devletin engelli istihdamına yönelik aldığı kararlar bu durumu biraz daha iyileştirse de çoğunluğu özel sektörde sıkıntı yaşamaktadır. İşverenler %3'lük istihdam hakkını genellikle çok hafif engellilerde kullanmaktadırlar⁶⁸. İşe alımlarda zorlayıcı şartlarda işe başlatılıp kendinin istifa etmesi için mobing uygulanmaktadır. Dolayısıyla çok iyi şartlarda yaşayan engelli sayısı çok düşüktür. Engellilerin 4/2 si açlık sınırının altında yaşamaktadır⁶⁹.

İş edinebilme konusunda en şanslı engel grubu işitme engellilerdir. Odaklanma ve dikkat dağınıklığı gibi sorunları normal bireylere göre daha az olan işitme engelliler işe alınırken en çok tercih edilen gruptur. El yeteneklerinin de genellikle gelişmiş olduğu bilinen işitme engelliler, normal işçilerden bazen çok daha iyi performans göstermektedirler.

Devlet dairelerinde de istihdam o kadar kolay değildir. İlk okullu mezunları için kura ile atama yapılmaktadır. Kura ile sınırlı sayıda engelliler en iyi şartlarda temizlik personeli olarak alınmaktadır. EKPSS ile de çok düşük puanlarla alım olsa da (örn. işitme engelliler) bu sınavlarda başarılı olamamaktadırlar. Başarılı olanlar da mezun olduğu eğitim durumuna göre yerleştirilmektedir. Fakat çoğunluğu devlet dairelerinde memur olmaktadır. Siyasal Bilimler mezunu olan ve doktora yapan konjenital vertebra scolyosis olan engelli bir memur ile görüşmemizde şunları ifade etmiştir: "Devletime milletime yararlı olabilmek için yıllarca gayret ettim. Her yerde görüntümlle alay edildi buna rağmen eğitimime de kendimi geliştirmeye de devam ettim yüksek lisansımı bitirdim. Şimdi doktora yapıyorum fakat iş hayatıma hiçbir etkisi olmadı zaten lise mezunu olsaydım da bu düzeyde bir memurlukta görev yapabilirdim." Bu ve bunun gibi örnek pek yoktur. Çünkü bu kadar yüksek eğitim alabilen engelli azdır. Normalde de iyi bir bölüm mezunu olup üstüne doktora eğitimine kadar gelen bir memur durumundan şikayetçi olacaktır. Üstüne ortopedik

⁶⁸ Ali Seyyar, *Sosyal Siyaset Açısından Özürlüler Politikası*, *Özürlüler Serisi* No:2, İstanbul, 2001, s. 85

⁶⁹ Öztürk, a.g.e., 24

engeline ve insanların önüne koyduğu engelleri aşarak bu kadar büyük bir başarı yakalamış insanların durumlarından üzüntü duymaları doğaldır. Aynı memur kendi alanıyla ve farklı alanlarda pek çok iş başvurusunda bulunmuş ve görüntüsünden ötürü işe alınamayacağı cevabını tekrar tekrar almıştır.

3. Rehabilitasyon Süreci ve Yaşanılan Sıkıntılar

Engelli bireyin normal hayatına adapte olabilmesi için rehabilitasyon sürecinden geçmesi gerekiyor. Bu rehabilitasyon sürecinde eksiklik olursa ve engeli için araç gereç temin edilemezse toplumsal hayata uyum sağlamakta büyük güçlükler yaşamaktadırlar. Engelli bireylerin rehabilitasyon hizmetleri, yardımcı cihazları ve sağlık için lazım olan ihtiyaçlarının büyük bir kısmını devlet karşılasa da yeterli değildir.⁷⁰

Sağlık tesislerine erişimde hala çok düşük. İşaret dili bilen personel ve özellikle doktor olmayışı ciddi sorunlar yaratıyor. Toplam 469 hastaneden bilgi edinmeye yanıt veren 385 hastanenin %62,86'sında işaret dili bilen personel mevcut değildir.⁷¹

Türkiye'de sadece 14 fizik tedavi ve rehabilitasyon hastanesi, 9 ruh ve sinir hastalıkları hastanesi ve 96 Toplum Ruh Sağlığı Merkezi mevcuttur. Bu sayı da ihtiyacın çok az bir kısmını karşılamaktadır. Rehabilitasyon hizmetleri hâlâ istenilen sayıya ulaşabilmiş değildir. Mevcut Ruh Sağlığı hastanelerinde alınan hastalar çok uzun süre kalması sebebiyle sirkülasyonun da yavaş olması sebebiyle gerçekten tedaviye ihtiyacı olan hastaların mağdur olmasına sebebiyet vermektedir.⁷²

F. TARİHTE VE DİNLERDE ENGELLİLİK ALGISI

1. İlk Çağlarda Engellilere Bakış Açısı

İlkçağdan itibaren engellerin, bireyin yaşamı boyunca var olacağı düşünülmüş ve kabul edilmiştir. Hem Yunanların hem de Romalıların, engelli bireylerin haklarını gözetken hatta zeka ve zihin problemi olan kişilere yardım amaçlı gardiyanların görevlendirildiği yasaları mevcuttur. Savaşlarda fiziksel olarak zarar görüp geri dönen

⁷⁰ TOHAD, Mevzuattan Uygulamaya Engelli Hakları İzleme Raporu 2014 Rapor Özeti, Ankara, 2015, s. 19

⁷¹ A.g.e., s. 19

⁷² TOHAD, a.g.e., s. 86

askerler için ekonomik ve kişisel haklar oldukça önemliydi. Tarımsal ekonomi ve çoğu kültürün sosyal halkları bu dönem boyunca, hayatları kurallara bağlı olduğundan ve okuryazar olmayıp basit teknolojiler kullandıklarından engelli yetişkinlerin daha çok gözetilmesine sebep olmuştur.⁷³

Antik Mısır ve Mezopotamya medeniyetlerine ait eserler incelendiğinde engellilerle ilgili önemli veriler ortaya çıkmaktadır. Bu dönemde engelli çocuklardan kurtulmayı amaçlayan tutumlar söz konusudur. Engelli olmanın sebebi de daha çok kötü ruhlara bağlandığı ya da günah sayılan bir eylemin gerçekleştirildiğinden ötürü cezalandırıldığı ve engelli olarak doğduğu düşünülmektedir. Engelli doğan çocukların ise tanrıya geri döndürülmesi için kapı önüne bırakılması veya boğulması gibi uygulamalardan da bahsedilmektedir. Süleyman Turan fetüs yoluyla kehanetten de bahsetmektedir. Bu kehanete Babil toplumunda inanılmakta idi. Kehanete göre engelli bir çocuk dünyaya geldiğinde o sene topluluğun başına kötü bir şey geleceğinden endişe duyulmuş.⁷⁴

Antik Yunan'da da durum pek farklı sayılmaz. Engellilerin ritüellerini eksik yapmasından veya ebeveynlerin işledikleri bir günahtan ötürü cezalandırıldığı düşünülmüştür. Engelli doğan bebeklerin genellikle öldürüldüğü de bilinmektedir. Buna rağmen aileler bu kanunu uygulamak zorunda bırakılmamış ve isteyenler engelli çocuklarını büyütebilmişlerdir. Kesin bir kanun olmamakla birlikte yürüme engellilerin savaşlarda ön saflara sürüldüğü de geçmektedir.⁷⁵

Tek din dönemi öncesi, yaşarken bir engelinin olması kalıtsal olarak sakıncalı görünmüyorken engelli olarak dünyaya gelmek tamamen farklı bir boyutta ele alınmaktaydı. Fiziksel bir engelle doğmuş olmak tanrıların memnuniyetsizliğiyle açıklanıyordu. Engelli doğduğu için çocukların öldürülmesi yaygındı. Bununla birlikte, bu ölümler aniden yeniden görülebilir fiziksel engellerle sınırlıydı. Her ne kadar kültür, konuşma, dil ve mantık gibi noktalarda hepsi eşit sayılsa da ilk bakışta

⁷³ Matthew Schuelka, 'A faith in humanness: disability, religion and development', *Disability & Society*, Haziran, 2013, s. 502

⁷⁴ Süleyman Turan, *Tanrı'nın Engeli mi Engelli Tanrı mı? Hristiyan Geleneğinde Engellilik*, İstanbul: Metamorfoz Yayıncılık, 2018, s. 20-21

⁷⁵ Turan, a.g.e., s. 32-33

işitme engellilik, körlük, dilsizlik veya zeka geriliği gibi fark edilmeyen bir engelle doğan çocuklar alenen korunurdu.⁷⁶

2. Yahudi ve Hıristiyanlıkta Engellik

Tevrat ve İncil’de engellilik ile ilgili çelişkili ifadeler bulunmaktadır. Eski ahit, hem Yahudi hem de Hıristiyan dinleri için kutsal kitapların temelidir. Levililer bölümünde şöyle yazmaktadır:

Rab Musa'ya şöyle dedi:

“Harun'a de ki: Soyundan gelecek kuşaklar boyunca engelli olan hiç kimse yiyecek sunusu sunmak üzere Tanrı'sına yaklaşmasın. Engelli olan, sunağa yaklaşamaz: Kör, topal, yüzü arızalı, organlarından biri aşırı büyümüş, kolu veya ayağı kırık, kambur, cüce, gözü engelli, uyuz, yarası kabuk bağlamış ya da hadım. Kâhin Harun'un soyundan bu engellilere sahip hiç kimse RAB için yakılan sunuyu sunmak üzere sunağa yaklaşmayacak. Çünkü engellidir. Tanrısına yiyecek sunusu sunmak üzere sunağa yaklaşamaz. Böyle bir adam Tanrısına sunulan kutsal ve en kutsal yiyecekleri yiyebilir, ancak perdeye ve sunağa yaklaşmayacaktır, çünkü engellidir. Tapınağımı kirletmesin. Onları kutsal kılan RAB benim.” Musa, Harun'la oğullarına ve bütün İsrail halkına bunları anlattı.⁷⁷

Bu pasaj manen kirli veya engelleri olan kişinin tapınaklardan uzaklaştırılması gerektiğini açıkça ifade ediyor. Tapınak Tanrı'nın evidir ve bu metinde açıkça engelli olan birini evine kabul etmiyor. Burada tapınağı kirletir, sunulan yiyecekleri yiyebilir diyor fakat zihinsel bir engeli olmayan bir insandan emre karşı gelmesini beklenmezken metinde tüm engellilerin girmesini engelliyor. Açıkça bir reddetme ve yok sayma görülmektedir. Halbuki çağdaş Yahudi düşüncesine göre Tanrı insanı kendi suretinde yaratmış ve herkese eşit haklar vermiştir bu sebeple engelli olsun olmasın insanların ortak değer taşıdığı düşüncesi yaygındır. Ayrıca sunak görevlilerinde de mükemmellik şartı aranmaktadır. Engelli veya kusurlu bir insan din görevlisi olamaz. Tanrı kendisine hizmet edecek kişilerin her yönüyle mükemmel olmalarını ister. Bu,

⁷⁶ Lawrance David Braddock, Susan Parish, ‘Sakatlığın Kuramsal Tarihi’, *Sakatlık Çalışmaları*, Der. Dikmen Bezmez, Sibel Yardımcı, Yıldırım Şentürk, çev., Ferit Burak Aydar, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2011, s. 106

⁷⁷ Levililer 21:16-24

muhtemelen ibadet için gelenlerin din ile kişiyi özdeşleştirebileceğinden ve dini de eksik görebileceğinden ötürü yasaklanmıştır.⁷⁸

Bir önceki metinde engellilerin reddedildiği ve kınandığı görülürken Levililer pasajındaki “engelli” olanların tanrı tarafından kınanmadan hemen önce, Levililer 19: 14 bölümünde şöyle belirtmektedir: “İşitme engelliye lanet etmeyecek, körün önüne engel koymayacaksın.” Burada da engellilere kötü sözlerin söylenmemesi ve ihtiyaç durumunda yardım etme ve kötülük yapmam konusunda uyarıyor. İncil’de engel hem tanrı tarafından verilen bir ceza ve kendi huzuruna kabul etmeme hem de hayırsever bir zorunluluk ve toplumdaki engelli kişilere merhamet için bir hatırlatma olmasıdır.⁷⁹ Metinde Tanrı’nın reddettiği ve istemediği bir insana merhamet göster yardımcı ol diyerek bir paradoksa girdiğini görüyoruz.

Engelliliğin işlenen günahlara karşılık olarak cezalandırma maksadıyla verildiği anlaşılmaktadır. Tora’da ‘Rab sizi delilikle, körlükle şaşılıkla cezalandıracak’.⁸⁰ Rab sizi ve soyunuzu korkunç belalarla, büyük ve sürekli belalarla, ağır, iyileşmez hastalıklarla vuracak. Sizi ürküten Mısırın bütün hastalıklarını yeniden başınıza getirecek; size yapışacaklar. Siz yok oluncaya dek RAB bu Yasa Kitabında yazılmamış her türlü hastalığı ve belayı da başınıza getirecek. Gökteki yıldızlar kadar çok olan sizler, sayıca az bırakılacaksınız. Çünkü Tanrınız RABbin sözüne kulak vermediniz.⁸¹ Buradaki ifadelerden de anlaşılacağı gibi engelli olmanın mutlak sebebi tanrının cezalandırılmasındandır.

Yeni Ahit’teki İsa’nın öğretileri engellilik konusunda önemli değişiklikler arz etmektedir. Engelli insanları tapınaktan dışlamak yerine, iyileştirmek için onları tapınağın içine kabul eder. Engellilere şifa dağıtır. Orta çağdaki Hıristiyan teolojik uygulamasında ise engel, Tanrı’nın gazabıyla alakalı değil de şeytanın kişiye yerleşmesi ve şeytan tarafından lanetlenmiş olmasıyla ilgilidir. Bu durumda engel, tanrının verdiği bir musibet değil daha çok şeytan çıkarma, mucize, tedavi ve tanrının gözetimi için bir fırsat olarak değerlendirilmektedir. Yine de bazı pasajlarda engellilikle cezalandırmanın bağdaştırıldığı da görülmektedir. Yeni Ahit’teki

⁷⁸ Turan, a.g.e., s. 60

⁷⁹ Braddock, ,Parish, a.g.m., s. 18-19

⁸⁰ Tesniye 28: 28

⁸¹ Tesniye 28:59-62

iyileştirme hikayeleri, tanrının kudretini göstermek için bir araç olarak görülmektedir.⁸² Buradaki anlayışa bakıldığında da engelli bir insan Tanrı'nın ve elçisinin kudretini gücünü göstermek için var olduğu görülür. Engelin mucizevi bir şekilde tedavi edilebilmesine veya hafifletilebilmesine inanmak dindar ile bir engelli olan kişi arasındaki ilişkiyi de değiştirir. Çünkü acıma, kusurlu olan kişiyi diğer bir kişinin nezaket tavırları ve merhamet sorumluluğu için bir araç haline getirir. Diğer bir deyişle, bu bireyi ağır bir yükün objesi haline getirir.

3. Asya Dinlerinde Engelliliğe Bakış

Asya dinlerine baktığımızda, Batıdaki gibi zihin ve beden veya bilinç ve bilinçsizlik gibi kavramsallaştırmalardan söz edemeyiz. Asya'nın beden kavramsallaştırması katı, dinamik ve geçicidir. Dünyanın her yerinde olduğu gibi burada da engellilerin ayrımcılıkla karşılaşması mümkündür. Fakat batıdaki kadar acımasız olmadığını söyleyebiliriz.

Taoist filozof Chuang Tzu 4. yy da '... dilencilerin, engellilerin ve bağımlıların acınmadan ve prenslere, bilgelere gösterilen ilgi ve saygı kadar gösterildiğini' yazmıştır⁸³ Asya'nın dindar filozofları insan sınıflandırılmasında bütüncül, dinamik toplumları yüceltiyorlar. Miles, Budistlerin tanrı tasavvurlarında kaprisli ve adaletsiz, bazılarını engel verip bazılarını da sağlık vermemesi üzerinde düşünmediklerini söylüyor⁸⁴. Fakat Matsumoto, Budizm'de meditasyon bilişsel bir olgunlukla sağlanırken zihinsel yetersizlikleri olanların meditasyonda başarılı olamayacaklarını da belirtiyor. Yani Budizm'de de engelli bir kişinin tap noktaya erişmesi mümkün değildir. Fakat yine de gerçeği anlamada hiçbir fiziksel engelliliğin mazeret olamayacağını da ekliyor.⁸⁵

Budist ve Hindu dinlerinde var olan karma konsepti Asya toplumlarında engelli insanlar için büyük bir kültürel engeldir. Kişinin ya da ailenin günahkarlığından dolayı tanrı tarafından verilen engelliliğin, karma döngüsündeki geçmiş hayatlardaki

⁸² Schuelka, a.g.m., s. 503

⁸³ M Miles, 'Disability on a different model: Glimpses of an Asian heritage', *Disability and Society*, Vol. 15 . 2000, s. 603

⁸⁴ M. Miles, a.g.m.. 603

⁸⁵ D Matsumoto, 'An approach to the question of humanness in contemporary Western Shin Buddhism: The soteriological significance of disability' *The Annual of The Institute of Buddhist Cultural Studies at Ryukoku University*, 28, 2004, s. 17-26.

günahlar nedeniyle olunduğuna inanılıyor. Bir yandan mevcut hayattaki talihsizliğin, geçmiş hayatlardaki cezaların bir sonucu olduğunu ortaya koyuyor. Budist öğretilerde engelliliğin aslında şefkati de beraberinde getirdiğini ve onlara daha merhametle yaklaşılması gerektiğini ısrarla vurgulasalar da geçmiş hayatın artık geride kaldığını ve artık o kötü fiilleri yapanların olmadığını söyleseler de karma fikrinin bilinç altında olması insanların engellilere karşı daha acımasız tepki vermelerine de neden olabilmektedir.⁸⁶

4. İslamiyet'te Engellilik Algısı

İslam önemli ölçüde bir insanın tanrıya olan yakınlığını nasıl ele aldığı hususunda diğer tek tanrılı dinlerden ayrılır. İslam'da hastalık ve engellilik ceza olarak görülmez aksine acıya katlanarak Allah'ın lütfunu kazanmak için bir şanstır. Diğer taraftan Hıristiyanlık hastalığı ve engelliliği baş edilmesi gereken mücadeleler ve sınavlar olarak görmektedir. Her iki dinde engellilik bir iman sınavı olarak görülebilir. İslam ve Hıristiyanlık arasındaki fark, bireyin sınava nasıl reaksiyon vereceği ile alakalıdır.

Kur'an'da engellilik olumlu bir şekilde görülmektedir. ‘ Ama (kör) olana bir güçlük yoktur. Ve sakat olana, hasta olana bir güçlük yoktur.’⁸⁷ İslam bütün insanların Adem ve Havva'dan geldiğine inandığı için insanlar arasında ayırım yapmanın gereğinin olmadığını öne sürmektedir. Tüm insanların bağımsızca yaşama ve aile sahibi olma hakkı İslam öğretilerinin bir parçasıdır. Kur'an- ı Kerim toplumdan engelliliği bir gerçek olarak kabul etmesini isteyen ve aynı zaman da ‘güçsüzlerin’ korunmasını vurgulayan birçok pasajlar içerir.⁸⁸

İslam tarihinde belki de engellilerin sosyal hayattaki konumunu anlatan en iyi örneklerden biri körlerin efendisi olarak da bilinen Abdullah Ummü Mektum'dur. Daha çocuk yaşta gözlerini kaybeden Ummü Mektum tam bir kuran aşığıdır. Hafız olan bu sahabe Medine'ye İslam'ı tebliğ için Mus'ab b Umeyr ile birlikte gönderilmiştir. Hz. Peygamber ve ordusu savaşa gittiğinde vekalet olarak devlet başkanlığı da imamlık görevi de Ümmü Mektum'a verilmiştir. Yoğun ısrarı üzerine de

⁸⁶ Schuelka, a.g.m., s. 506

⁸⁷ (Nur Sure'si 24:61)

⁸⁸ Ahmed Abdullah Ahmed , *Gender, Disability and Islam: Living with Visual Impairment in Bahrain*, Doktora Tezi, Eylül, İngiltere: University of Warwick 2007, s. 52

savaşlara katılmış ve bayraktarlık yapmıştır. Hiçbir zaman bu sahabe engelli olduğu için toplumdan dışlanmamış aksine büyük sorumluluklar verilmiştir. Allah bu sahabeye öylesine büyük önem vermiştir ki çok sevdiği Peygamberinin bir anlık bu sahabeye değil de İslam'a girerler düşüncesiyle dini anlattığı kişilere dönmesine dahi izin vermemiş, anında uyarmıştır.⁸⁹ Bu İslam toplumuna hizmet eden engelli insanlardan birçok örnekten sadece birisidir. Bu ve bunun gibi birçok örnek engelli Müslüman bireyin topluma tam katılımı sağlanabilecek bir kişi olarak kabul edildiğini göstermektedir.

İslam'da engelli birey sağlıklı bireylerden ayrı tutulmaz ve her fırsatta üstünlüğün takvada olduğu vurgulanmaktadır. Hz. Peygamberin engellileri sosyal hayatın merkezinde tuttuğu asla arkada bırakmadığı görülmektedir. Onları önce insan olarak değerlendirip sora engeline göre durum değerlendirmesi yapmaktadır. Görme engelli bir sahabe olan Itban b. Malik evinin mescide uzak olmasından ötürü zorluk yaşadığını bu yüzden Hz. Peygamberin gelip evinin bir köşesinde namaz kılmasını rica ediyor ve orayı mescit edinmek istediğini belirtiyor. Hz. Peygamber de evinde namaz kılıyor ve o sahabe o günden sonra evini mescit yaparak insanlara namaz kıldırılmaya başlıyor. Bu sahabeye izin verilirken İbn Ümmü Mektum'a izin verilmiyor. Hz. Peygambere evinde namaz kılmak üzere izin alan sahabeye Hz. Peygamber önce izin veriyor sonra ezan sesini işitip işitmediğini soruyor. O da işitiyorum cevabını verince öyleyse gel diyor. Burada iki görme engelli sahabe ve iki ayrı muamele görüyoruz. Evlerinin mescide mesafesinden ötürü ayrı hüküm olsa da Ümmü Mektum gibi kıymetli bir sahabenin Hz. Peygamber mescitten uzaklaşmasını istemediğini görüyoruz.⁹⁰ Aynı sahabeye kendi şehirde yokken imamlık görevini bıraktığını ve şehri ona emanet ettiğini biliyoruz.

Muaz b. Cebel Hz. Peygamber tarafından ümmetin fakihisi olarak adlandırılmış çok zeki ve toplumda kabul görmüş bir sahabedir. Yemen Valisi olarak görevlendirilen bu sahabe aynı zamanda engelli bir sahabedir. Engeli onun ne zekasının ne de yöneticiliğinin önüne geçmemiş ve Hz. Peygamber tarafından kusur olarak görülmemiştir.

⁸⁹ Seyyar, a.g.e., ss. 171-177

⁹⁰ İsmail Karagöz, *Ülkemizde Engelliler Gerçeği ve İslam*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, , 2013, s. 73

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Diyanete engellilerin imameti ile ilgili sorulan soruya cevap:

"Kolu bulunmayan bir adamın İmam olması caiz olursa da gayri evlâdır. Ancak halkın kolsuz bir imama iktida etmiye ragbetleri az olur. Bu suretle çoğaltılması matlup olan cemaatin azalmasına mü'eddi olursa kolsuzun imamlığı mekruh olur. bu vaziyette bir imamın imameti mekruhtur deye azline teşebbüs edilirse mesmu olmaz zira mansup imamın imameti diğerinden ehaktır."⁹¹

Karar metnine göre kolu olmayan bir kişi imamlık yapması durumunda cemaatin eksileceği düşüncesi ile imamlığına cevaz verilmemiştir. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın güncellenen fetvasında kolu olmayan bir kişinin imamlığına cevaz verilse de⁹² algı uzun yıllar halk içinde devam etmiştir. Bugün halen engellilerin imametine hoş bakılmasa da İslam dininin özünde böyle bir ayırım yoktur.

Toplum içinde engelliler hiçbir zaman bir köşeye itilmemiş hep sosyal hayatın içine dahil edilmiştir. Engellilik de hiçbir surette ceza olarak görülmemiş aksine bir kurtuluş ve kazanç vesilesi olarak görülmüştür. Şam bölgesinde veba hastalığına yakalanan Muaz'ın arkadaşları 'Bu başa gelen kötü bir iştir.' Sözü üzerine Muaz b. Cebel 'Allah tealanın merhamet ettiği kullarına verdiği bu rahmeti, azap gibi kabul ederek cahillik ediyorsunuz. Oysa ki bu size bahşettiği rahmettir. Diyerek bir Müslümanın hastalık ve engeller karşısında nasıl bir tutum ve duruş sergilemesi gerektiğini gösteriyor.⁹³

⁹¹ Din İşleri Yüksek Kurulu Kararları, 1945, 44.

⁹² <https://kurul.diyamet.gov.tr/Cevap-Ara/261/kollarindan-biri-veya-her-ikisi-bulunmayan-kimse-namaz-kildirabilir-mi->

⁹³ Eser, a.g.e., s. 61

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMA SONUÇLARI VE DEĞERLENDİRME ÖLÇME ARAÇLARI

Araştırmada kullanılan ölçeklerin daha önceden farklı çalışmalarda kullanılmış, güvenilirlik ve geçerliliği test edilmiştir. Çalışmada anket tekniği ile elde edilen veriler SPSS 23.0 for Windows paket programı ile analiz edilmiştir.

A. DİNİ YÖNELİM ÖLÇEĞİ

Araştırmada Allport ve Ross'un iç güdümlü (intrinsic) dindarlık ve dış güdümlü (extrinsic) dindarlık modeli esas alınmıştır. Bu nedenle Allport ve Ross (1967) tarafından geliştirilen Dini Yönelim Ölçeği (The Religious Orientation Scale – ROS) kullanılmıştır. Ölçek on bir dışsal, dokuz içsel olmak üzere yirmi maddeden oluşmaktadır. Maddelerin çoğunda genel anlamda dini yönelim ile ilgili ifadeler bulunmaktadır. Bununla beraber ölçeğin Hıristiyan dindarlığı dikkate alınarak geliştirildiği anlaşılmaktadır. Bu ölçek Türkiye’de yapılan çeşitli çalışmalarda kullanılmıştır. Bazı çalışmalarda da ölçeğin Türkçeye ve Türk toplumuna uyarlaması yapılmıştır (Kayıklık, 2000; Cirhinlioğlu, 2006; Kıraç, 2007; Gürses, 2010).

Bu araştırmada Dini Yönelim Ölçeği'nin İbrahim Gürses tarafından oluşturulan şekli kullanılmıştır. Gürses (2010), “Dindarlık ve Kişilik” adıyla kitap olarak da basılan doçentlik tezinde bu ölçeği uygulamıştır. Daha önce “Kölelik ve Özgürlük Arasında Din” isimli çalışmasında da kullandığı ölçeği yeniden gözden geçirmiş, Türk kültürüne uyarlamasını, geçerlilik ve güvenilirlik çalışmalarını yapmıştır. Dini Yönelim Ölçeği ve alt ölçeklerine yönelik güvenilirlik analizi için Cronbach Alpha (α) katsayıları hesaplanmış $\alpha=,597$ olarak bulunmuştur.

Anketimizde Dine Karşı Olumsuz Tavır Ölçeği de kullanılmıştır. Fakat bu ölçeğin güvenilirlik kat sayısı düşük çıkması sebebiyle ankette dine karşı olumsuz tavır alt ölçek olarak alınmamıştır.

B. ENGELLİLERE YÖNELİK TUTUM ÖLÇEĞİ (ÖYTÖ)

Söz konusu ölçme aracı Başbakanlık Engelliler İdaresi Başkanlığı'nca yapılan "Toplum Engelliliği Nasıl Algılıyor" (2008) isimli çalışma kapsamında geliştirilmiştir. Ölçeğin aslında engelli yerine özürlü ifadesi geçmektedir. Fakat biz çalışmamızda özürlü ifadesini kullanmadığımızdan ötürü ölçekteki özürlü yerine engelli ifadesinin kullanımımın daha uygun olacağını düşündük. ÖYTÖ, beşli derecelmeli likert tipi bir ölçektir. Katılımcılardan her bir maddede yer alan ifadeye ne derecede katıldıklarını veya katılmadıklarını belirtmeleri için "tamamen katılıyorum (5)", "katılıyorum (4)", "kararsızım (3)", "katılmıyorum (2)", "kesinlikle katılmıyorum (1)" seçeneklerinden birini işaretlemeleri istenmektedir. ÖYTÖ'nün toplam ve her bir alt ölçeğinden alınan puanların yükselmesi ölçeği dolduran kişinin engelli bireylere yönelik olumlu tutumlarının arttığı şeklinde yorumlanmaktadır. Ölçeğin tümünden elde edilebilecek en düşük ve en yüksek puanlar 43 ve 215 arasında değişmektedir. ÖYTÖ, 6 faktör ve 43 maddeden oluşmaktadır. Alt boyutlardan elde edilebilecek en düşük ve yüksek puanlar sırası ile "Eğitim Ortamı" ve "Aile Yaşamı" 3-15, "Kişilerarası İlişkiler" ve "Çalışma Yaşamı" 9-45, "Kişisel Özellikler" 7-35 ve "Yetkinlik – Bağımsız Yaşam" 12-60 arasında farklılaşmaktadır.

Engellilere Yönelik Tutum Ölçeğinde (ÖYTÖ) bazı maddeler olumlu (2, 3, 4, 6, 10, 12, 13, 14, 15, 19, 21, 24, 25, 26, 27, 29, 30, 31, 32, 34, 35, 36, 38, 41), bazı maddeler ise olumsuz (1, 5, 7, 8, 9, 11, 16, 17, 18, 20, 22, 23, 28, 33, 37, 39, 40, 42, 43) tutum ifadelerinden oluşmaktadır. Olumsuz ifadeler SPSS programında ters çevrilerek hesaplaması yapılmıştır.

Araştırmada katılımcıların demografik özellikleri frekans ve yüzde dağılımları ile sunulmuş olup her bir maddeye ilişkin tutumları ise yüzde dağılımı, aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri ile betimlenmiştir. Bununla birlikte katılımcıların engellilere yönelik genel tutumlarının demografik özelliklere göre karşılaştırılmasında Mann-Whitney Test ve varyans analizi uygulanmıştır. Ayrıca engelli tutum ölçeği ve alt ölçeklerine yönelik güvenirlik analizi için Cronbach Alpha (α) katsayıları hesaplanmış $\alpha=,894$ olarak bulunmuştur.

C. BETİMSSEL İSTATİSTİKLER

Dindarlık ve engellilere yönelik tutum ilişkisini incelemeden önce betimsel istatistikler verilecektir.

Tablo 1 Katılımcıların cinsiyete göre dağılımı (n=294)

Cinsiyet	F	%
Kadın	143	48,6
Erkek	151	51,4

Tablo 1 incelendiğinde ankete katılan toplam 294 kişinin %48,6'sı kadınlardan, %51,4'ü ise erkeklerden oluşmaktadır. Toplamda cinsiyet açısından normal dağılıma yakın olduğu görülmektedir.

Tablo 2 Katılımcıların yaşa göre dağılımı

Yaş	F	%
20-29	133	45,2
30-39	87	29,6
40 yaş ve üzeri	74	25,2

Tablo 2 incelendiğinde %45,2'sinin 20-29 yaş aralığında, %29,6'sının 30-39 yaş aralığında ve %25,2'sinin de 40 yaş ve üzeri yaşlarda olduğu görülmektedir. Ankete katılanların yarıya yakını gençlerden oluşmaktadır. Bunun başlıca sebebi yaş grubu daha küçük olanlar ankete katılım konusunda daha gönüllülerdir. Yine de 30-39 yaş aralığı ile 40 yaş üzeri kişilerin katılım sayısı arasında oran olarak çok fark görülmemektedir.

Tablo 3 Katılımcıların mesleklerine göre dağılımı

Yaş	F	%
Din Hizmetleri	48	16,3
Öğretmen	125	42,5
İşçi	69	23,5
Öğrenci	38	12,9
Ev Hanımı	8	2,7
Diğer	6	2,0

Katılımcıların meslek gruplarına bakıldığında %42,5'inin öğretmen, %23,5'inin işçi, %16,3'ünün din hizmetleri görevlisi, %12,9'unun öğrenci, %2,7 sinin ev hanımı ve %2.0 diğer meslek grubunda olduğu görülmektedir. Tablo incelendiğinde normal olmayan bir dağılım görmekteyiz. Ankete en fazla cevap veren meslek grubu öğretmenlerdir. Bunun sebebi öğretmen grubunun anketlere cevap verirken daha gönüllü olmalarıdır. Din hizmetlerinde görev yapanlar ve işçi grubu anketlerdeki sorulardan rahatsızlık duymuş ve cevap vermeyi reddetmiştir. Bu yüzden sayıları öğretmenlere göre daha azdır. Asıl evrenimiz din hizmetlerinde görev yapan kişiler, öğretmenler ve işçiler olduğu için anketler az sayıda üniversitede okuyan 20 yaşın üstündeki gençlere ve ev hanımlarına verilmiştir.

Tablo 4 Katılımcıların sosyoekonomik düzeylerine göre dağılımı

Sosyoekonomik Düzey	F	%
Yüksek	23	7,8
Orta	255	86,7
Düşük	16	5,4

Sosyoekonomik düzeylerine bakıldığında katılımcıların %7,8'inin yüksek, %86,7'sinin orta düzey ve %5,4'ünün düşük gelir düzeyinde olduğu görülmektedir.

Ankete cevap verenler özellikle belirli bir kesimden seçilmemiş olmasına rağmen katılanların büyük çoğunluğu gelirlerinin orta düzeyde olduğunu belirtmiştir.

Tablo 5 Katılımcıların Engelli Bir Bireyle Günlük Hayatta İletişimin Olma Durumuna göre dağılımı

Engelli Bir Bireyle Günlük Hayatta İletişimin Olma Durumu	F	%
Evet	143	48,6
Hayır	151	51,4

Katılımcıların %51,4'ü engelli bir bireyle günlük hayatta iletişimlerinin olmadığını belirtirken %48,6'sı da engellilerle iletişim halinde olduğunu belirtmiştir.

Tablo 6 Katılımcıların engelli bireyle yakınlık durumuna göre dağılımı (N 143)

Engelli Bir Bireyle Yakınlık Durumu	F	%
Ailem	28	19,6
Akrabam	27	18,9
Arkadaşım	25	17,5
İş Arkadaşım	25	17,5
Öğrencim	38	12,9

Tablo 6'yı incelediğimizde engellilerle iletişimi olan bireyler içinde de günlük hayatta engelli bir bireyle iletişimlerinin olduğunu belirten katılımcıların %28 ailesinden biri ile, %18,9'u akrabası ile, %17,5'i iş arkadaşı ve arkadaşı olduğunu ve %48,6'sının öğrencisi ile iletişim halinde olduğunu belirtmiştir. Öğrenci ile iletişim halinde olanların çoğunlukta olmasının sebebi ankete cevap veren öğretmenlerin çoğunlukta olmasıdır.

Tablo 7 Engellilere Yönelik Tutum Ölçeği ve alt ölçeklerine ilişkin betimsel istatistikler

Ölçek ve Alt Ölçekler	\bar{X}	SS	Minimum	Maximum
Eğitim Ortamı	4,683	,456	2,33	5,00
Kişiler Arası İlişkiler	4,409	,497	2,56	5,00
Çalışma Yaşamı	4,419	,466	3,00	5,00
Aile Yaşamı	3,810	,667	1,67	5,00
Kişisel Özellikler	4,102	,405	2,57	5,00
Yetkinlik-Bağımsız Yaşam	4,346	,432	2,92	5,00
Genel Tutum Ölçeği	4,321	,3717	3,00	5,00

Tablo 7 incelendiğinde, ölçeğin geneli için aritmetik ortalama değeri $\bar{X}=4,321$ olarak hesaplanmış olup bu değer katılımcıların engellilere yönelik olumlu tutum içerisinde olduklarını göstermektedir. Diğer tarafta alt ölçeklere ilişkin ortalamalar incelendiğinde, en olumlu tutum içerisinde olunan alt boyutun “eğitim ortamı” ($\bar{X}=4,683$), en olumsuz tutum içerisinde olunan alt boyutun ise “aile yaşamı” ($\bar{X}=3,810$) olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 8 Katılımcıların engellilere yönelik tutumlarına ilişkin betimsel istatistikler (n=294)

Boyutlar	Maddeler	\bar{X}	SS
Eğitim Ortamı	Engellilere sadece evlerinde eğitim verilmelidir.	4,591	,727
	Engelli olmayanlar bile yeterli eğitimi alamazlarken engellilere eğitim vermek gereksizdir.	4,755	,656
	Engelliler için harcanan para boşa harcanmış paradır.	4,704	,737
Kişiler Arası İlişkiler	Engelli biriyle aynı masada yemek yemekten rahatsızlık duymam	4,421	1,083
	Engelli biriyle birlikteyken, başkalarının rahatsız edici bakışlarına aldırmam.	4,398	,793
	Engelli bir kişi ile aynı ortamda bulunduğumda onunla sohbet etmekten çekinmem.	4,629	,721
	İnsanların engellilere gözünü dikip bakması beni üzüyor.	4,295	,849
	Engelli bir kişiyle yalnız kalmaktan çekinmem.	4,340	,882
	Engelli biri evimize misafir gelse rahatsızlık duymam	4,605	,666
	Birinin engelli olması, onunla arkadaş olmamı engellemez	4,608	,725
	Engellilerle dostluk kurmaktan kaçınmam	4,486	,737
Çalışma Yaşamı	Engellilere sağlık, eğitim, bakım ve rehabilitasyon gibi hizmetler veren bir işte çalışmaktan kaçınmam	4,278	,903
	Yasal zorunluluk olmasa bile işverenler engelli kişileri işe almalıdır	4,476	,799
	İş yerinde engelliler için kontenjan ayrılmasını doğru buluyorum.	4,564	,748
	Engelliler, çalışmak yerine yardım almayı tercih ederler.	4,146	,913
Bir iş yerinde engelli kişilerin çalışması, mal ya da hizmet alanları huzursuz eder	4,493	,760	

	Engellilerin çalışması, işverene maddi yük getirir	4,350	,979
	Engelliler diğer çalışanlar kadar verimli olabilirler	4,180	,922
	Engelli olmayanlar bile iş bulamazken engellilere iş vermek gereksizdir	4,680	,681
	Engellilerin çalışmalarına gerek yoktur	4,523	,769
	Engelliler bir iş yerinin verimliliğini düşürür	4,363	1,005
Aile Yaşamı	Ailenin maddi durumu iyi olsa bile, Engelli birinin varlığı, ailenin sosyal yaşamını sınırlandırır	2,969	1,325
	Ailede engelli bir kişinin olması, ailenin günlük yaşamını olumsuz etkiler	2,571	1,202
	Engelliler aileleri için bir yüküdür.	4,377	,888
Kişisel özellikler	Engelliler genellikle her şeyden şikâyet ederler.	4,105	,997
	Engelliler diğer insanlara güvenmezler.	3,942	1,058
	Engelliler can sıkıcıdırlar.	4,690	,688
	Engellilerin görünüşleri rahatsız edicidir.	4,629	,721
	Engelliler temiz değildir.	4,506	,791
	Engelliler kendilerinden başkasını düşünmezler.	4,500	,756
	Engelliler öfkeli ve saldırganlırlar.	4,295	,849
Yetkinlik-Bağımsız Yaşam	Engelliler de herkes gibi kendi yaşamlarıyla ilgili kararları verebilirler.	4,248	,954
	Engelliler iyi ana-babalık yapabilirler.	3,680	,980
	Engelliler, diğer insanlar gibi pek çok şeyi öğrenebilirler.	4,398	,793
	Engelliler de herkes gibi kendi düşüncelerini ifade edebilirler.	4,418	,841
	Teşvik edilirse, engellilerin de, engelli olmayanlar kadar başarılı olabileceklerine inanıyorum.	4,469	,755
	Engellilerin çoğu, engelli olmayan insanlar gibi bir yaşam sürdürebilir.	4,125	,909
	Engelliler herkes gibi bir meslek sahibi olabilirler.	4,329	,872
	Hayranlık duyduğum engelli kişiler var.	4,051	1,018
	Engelliler herkes gibi evlenip yuva kurabilirler.	3,932	,961
	Engelliler sporcu olabilir.	4,585	,704
Engelliler de hayatta çok başarılı olabilir.	4,551	,688	
	Engellilerin herkes gibi hayalleri, amaçları vardır.	4,622	,679

Tablo 8’de dağılım incelendiğinde en olumlu görüş bildiren yargıların “Ailede engelli bir kişinin olması, ailenin günlük yaşamını olumsuz etkiler” ($\bar{X}=2,571$), “Ailenin maddi durumu iyi olsa bile, Engelli birinin varlığı, ailenin sosyal yaşamını sınırlandırır” ($\bar{X}=2,969$), “Engelliler iyi ana-babalık yapabilirler” ($\bar{X}=3,680$) maddeleri olmuştur.

Tablo 9 Dini Yönelim Ölçeği ve alt ölçeklerine ilişkin betimsel istatistikler

Ölçek ve Alt Ölçekler	\bar{X}	SS	Minimum	Maximum
İç Güdümlü Dindarlık	3,619	,875	1,00	5,00
Dış Güdümlü Dindarlık	2,200	,659	1,00	4,40
Dini Yönelim Ölçeği	2,909	,551	1,00	4,20

Tablo 9 incelendiğinde, ölçeğin geneli için aritmetik ortalama değeri $\bar{X}=2,909$ olarak hesaplanmış olup bu değer katılımcıların dini yönelime sahip olmadıklarını göstermektedir. Diğer tarafta alt ölçeklere ilişkin ortalamalar incelendiğinde, “İç Güdümlü Dindarlık” ($\bar{X}=3,619$), “Dış Güdümlü Dindarlık” alt boyutun ise ($\bar{X}=2,200$) olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 10 Katılımcıların dini yönelimlerine ilişkin betimsel istatistikler

Boyutlar	Maddeler	\bar{X}	SS
İç Güdümlü Dindarlık	Hayat tarzımı tamamen dini inançların belirlediğini düşünüyorum.	3,105	1,399
	Çok özel engeller olmazsa bütün dini ibadetlerimi yerine getirmeye özen gösteririm.	3,602	1,239
	Günlük hayatımda kararlar verirken Allah’ın hoşnut olup olmayacağını göz önünde bulundurmaya çalışırım.	4,146	1,081
	Karşılaştığım toplumsal sorunları dini inançlarıma dayanarak çözmeye çalışırım.	3,792	1,136
	İbadet ederken Allah’ın huzurunda hissettiğim duyguların birçoğunu gündelik hayatımda da yaşadığımı söyleyebilirim.	3,452	1,212
Dış Güdümlü Dindarlık	Allah’a ibadet etme ihtiyacını sadece çaresiz kaldığım, acılı ve sıkıntılı anlarımda hissediyorum.	1,704	,965
	İbadetlerin asıl amacı, insanın rahat, huzurlu ve mutlu bir hayat sürmesine yardımcı olmasıdır.	3,782	1,332
	Çoğu zaman, sosyal ve ekonomik refahımı yükseltmek ve şahsî arzularıma ulaşmak için inançlarımdan yararlanmayı zorunlu bulurum.	2,307	1,400
	Dini inançlar, sadece hayatın acıları, sıkıntıları, felaketleri ve başarısızlık durumlarında işe yarar.	1,442	,879
	Bence dini ibadetlerin gerekli olması, sadece insana sağladığı çeşitli faydalardan dolayıdır.	1,761	1,082

Tablo 10’da dağılım incelendiğinde katılımcıların ölçekteki ifadelere verdikleri ortalama puanlar görülmektedir. Katılımcıların dini yönelimlerine ilişkin gösterdikleri en yüksek iç güdümlü dindarlık “Günlük hayatımda kararlar verirken Allah’ın hoşnut olup olmayacağını göz önünde bulundurmaya çalışırım” ($\bar{X}=4,146$),

en yüksek dış güdümlü dindarlık ise; “İbadetlerin asıl amacı, insanın rahat, huzurlu ve mutlu bir hayat sürmesine yardımcı olmasıdır” ($\bar{X}=3,782$) maddeleri olmuştur.

D. BULGULAR

1. Dindarlık ve Genel Tutumlar

Tablo 11: Dindarlık ve engellilere yönelik genel tutum ilişkisi

		<u>İç Güdümlü Dindarlık</u>	<u>Dış Güdümlü Dindarlık</u>
<u>Genel Engellilere Yönelik Tutum Ölçeği</u>	R	,130*	-,098
	P	,026	,095
	N	294	294

*. Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed)

Tablo 11’de engellilere yönelik tutum ile dini yönelim puanları arasındaki ilişkilere ait korelasyon katsayıları verilmiştir. Tablo 11’e bakıldığında engellilere yönelik tutum ile dini yönelim boyutları arasında anlamlı ilişkiler olduğu görülmektedir. Dini yönelimin iç güdümlü dindarlık boyutu, genel engellilere yönelik tutum ($r= ,130$; $p<.05$) ile düşük düzeyde pozitif bir ilişkiye sahip bulunmuştur. Yani iç güdümlü dindarlık puanı yükseldikçe engellilere yönelik tutumlar da pozitif yönde yükselmektedir. Dış güdümlü dindarlık boyutu ($r= ,098$; $p>.05$) ve engellilere yönelik tutum ile ilişkili bulunamamıştır.

2. Dindarlık ve Engellilerin Eğitimleri

Tablo 12 Dindarlık ve engellilerin eğitimleri ile ilgili tutumlar

		<u>İç Güdümlü Dindarlık</u>	<u>Dış Güdümlü Dindarlık</u>
<u>Eğitim Ortamı</u>	R	,158**	-,117**
	P	,007	,045
	N	294	294

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Tablo 12’de engellilerin eğitimlerine yönelik tutum ile dini yönelim puanları arasındaki ilişkilere ait korelasyon katsayıları verilmiştir. Tablo 12’ye bakıldığında engellilerin eğitimlerine yönelik tutum ile dini yönelim boyutları arasında anlamlı

ilişkiler olduğu görülmektedir. Analiz sonuçlarına göre dini yönelimin iç güdümlü dindarlık boyutu, eğitim ortamı ($r = ,158$; $p < .05$) ile düşük düzeyde pozitif bir ilişkiye sahipken; dış güdümlü dindarlık boyutu, eğitim ortamı ($r = -,117$; $p < .05$) ile düşük düzeyde negatif bir ilişkiye sahip; Diğer bir ifadeyle, bireylerin Dini yönelim (iç güdümlü dindarlık) puanları arttıkça engellilere yönelik tutumun eğitim ortamı boyutuna ilişkin puanları artmaktadır. Dini yönelim (dış güdümlü dindarlık) puanları arttıkça engellilere yönelik tutumun eğitim ortamı boyutuna ilişkin puanları düşmektedir.

3. Dindarlık ve Engellilerin Kişiler Arası İlişkileri

Tablo 13 Dindarlık ve engellilerin kişiler arası ilişkilerine yönelik tutumları

		<u>İç Güdümlü Dindarlık</u>	<u>Dış Güdümlü Dindarlık</u>
<u>Kişiler Arası İlişkiler</u>	r	,078	-,097
	p	,181	,097
	n	294	294

Tablo 13’de engellilerin kişiler arası ilişkilerine yönelik tutum ile dini yönelim puanları arasındaki ilişkilere ait korelasyon katsayıları verilmiştir. Tablo 13’e bakıldığında engellilerin kişiler arasındaki ilişkilerine yönelik tutum ile iç güdümlü dindarlık ($r = ,078$; $p > .05$) ile dış güdümlü dindarlık ($r = -,097$; $p > .05$) ve kişiler arası ilişkiler ile arasında ilişkili bulunamamıştır.

4. Dindarlık ve Engellilerin Çalışma Yaşamı

Tablo 14 Dindarlık ve engellilerin çalışma yaşamı arasındaki ilişkisi

		<u>İç Güdümlü Dindarlık</u>	<u>Dış Güdümlü Dindarlık</u>
<u>Çalışma Yaşamı</u>	r	,076	-,121*
	p	,196	,038
	n	294	294

*. Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed)

Tablo 14’de engellilerin çalışma yaşamlarına yönelik tutum ile dini yönelim puanları arasındaki ilişkilere ait korelasyon katsayıları verilmiştir. Tablo 14’e

bakıldığında engellilerin çalışma yaşamına yönelik tutum ile dini yönelim boyutları arasında anlamlı ilişkiler olduğu görülmektedir. Dini yönelimin dış güdümlü dindarlık boyutu, çalışma yaşamı ($r = -.121$; $p < .05$) ile düşük düzeyde negatif bir ilişkiye sahip bulunmuştur. Dini yönelim (dış güdümlü dindarlık) puanları arttıkça engellilere yönelik tutumun çalışma yaşamı boyutuna ilişkin puanları düşmektedir. İç güdümlü dindarlık ($r = .076$; $p > .05$), ve çalışma yaşamı ile anlamlı ilişkili bulunamamıştır.

5. Dindarlık ve Engellilerin Aile Yaşamı

Tablo 15 Dindarlık ve engellilerin aile yaşamına ilişkin tutumları

		<u>İç Güdümlü Dindarlık</u>	<u>Dış güdümlü Dindarlık</u>
<u>Aile Yaşamı</u>	r	,032	-,046
	p	,579	,436
	n	294	294

Tablo 15’de engellilerin aile yaşamına yönelik tutum ile dini yönelim puanları arasındaki ilişkilere ait korelasyon katsayıları verilmiştir. Tablo 15’e bakıldığında engellilerin aile yaşamına yönelik tutum ile iç güdümlü dindarlık ($r = .032$; $p > .05$) ile dış güdümlü dindarlık ($r = -.046$; $p > .05$) ve aile yaşamı ile ilişkili bulunamamıştır.

6. Dindarlık ve Engellilerin Kişisel Özellikleri

Tablo 16 Dindarlık ve engellilerin kişisel özelliklerine ilişkin tutumları

		<u>İç Güdümlü Dindarlık</u>	<u>Dış Güdümlü Dindarlık</u>
<u>Kişisel özellikler</u>	r	,210**	-,049
	p	,000	,400
	n	294	294

Tablo 16’de engellilerin kişisel özelliklerine yönelik tutum ile dini yönelim puanları arasındaki ilişkilere ait korelasyon katsayıları verilmiştir. Tablo 16’ya bakıldığında engellilerin kişisel özelliklerine yönelik tutum ile dini yönelim boyutları arasında anlamlı ilişkiler olduğu görülmektedir. Dini yönelimin iç güdümlü dindarlık

($r = ,210$; $p < .05$), boyutu, kişisel özellikler ve kişisel özellikler ile düşük düzeyde pozitif bir ilişkiye sahip bulunmuştur. Yani iç güdümlü dindarlık puanı arttıkça engellilerin kişisel özelliklerine yönelik tutumların pozitif düzeyde arttığı görülmektedir. Dış güdümlü dindarlık ve kişisel özellikler ($r = -,072$; $p > .05$) ile ilişkili bulunamamıştır.

7. Dindarlık ve Engellilerin Yetkinliği ve Bağımsızlığı

Tablo 17 Dindarlık ve engellilerin yetkinlik- bağımsızlıklarına ilişkin tutumlar

		<u>İç Güdümlü Dindarlık</u>	<u>Dış Güdümlü Dindarlık</u>
<u>Yetkinlik-Bağımsız Yaşam</u>	r	,149**	-,072
	p	,011	,219
	n	294	294

** Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Tablo 17’de engellilerin yetkinlik- bağımsızlıklarına yönelik tutum ile dini yönelim puanları arasındaki ilişkilere ait korelasyon katsayıları verilmiştir. Tablo 17’ye bakıldığında engellilerin yetkinlik- bağımsızlıklarına yönelik tutum ile dini yönelim boyutları arasında anlamlı ilişkiler olduğu görülmektedir. Dini yönelimin iç güdümlü dindarlık boyutu, yetkinlik-bağımsız yaşam ($r = ,149$; $p < .05$) ile düşük düzeyde pozitif bir ilişkiye sahip bulunmuştur. Yani iç güdümlü dindarlık puanı arttıkça engellilerin yetkinlik ve bağımsız yaşamlarına ilişkin tutumları da pozitif yönde artmaktadır. Dini yönelimin dış güdümlü dindarlık boyutu ($r = -,072$; $p > .05$) yetkinlik-bağımsız yaşam ile ilişkili bulunamamıştır.

E. DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLERLE İLGİLİ BULGULAR

Katılımcıların engelli tutumlarının demografik özelliklere göre karşılaştırmasına ilişkin Mann-Whitney Test ve Kruskal Wallis testi analizi sonuçları Tablo 18’e sunulmuştur.

Tablo 18 Dindar Bireylerin Cinsiyet Değişkenine Göre Engellilere Yönelin Tutum Ölçeği Alt Boyutlarına Ait Mann Whitney U Testi Sonuçları

		N	Kareler Ortalaması	Kareler Toplamı	Z	p
Eğitim Ortamı	Kadın	143	157,55	22529,00	-2,152	,031*
	Erkek	151	137,99	20836,00		
Kişilerarası İlişkiler	Kadın	143	150,96	21587,00	-,682	,49
	Erkek	151	144,23	21778,00		
Çalışma Yaşamı	Kadın	143	156,49	22377,50	-1,771	,07
	Erkek	151	138,99	20987,50		
Aile Yaşamı	Kadın	143	154,33	22069,50	-1,356	,17
	Erkek	151	141,03	21295,50		
Kişisel Özellikler	Kadın	143	148,51	21236,50	-,199	,84
	Erkek	151	146,55	22128,50		
Yetkinlik Bağımsız Yaşam	Kadın	143	152,81	21852,50	-1,045	,29
	Erkek	151	142,47	21512,50		
EYTÖ Genel Ortalama	Kadın	143	154,84	22142,50	-1,442	,14
	Erkek	151	140,55	21222,50		

Anlamlılık düzeyi * $p<0.05$, ** $p<0.01$ olarak alınmıştır.

Tablo 18 incelendiğinde cinsiyet değişkenine göre, dindar bireylerin Engellilere Yönelik Tutum Ölçeğine ait Mann Whitney U testi sonuçları verilmektedir. Eğitim ortamı alt boyutunda gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu görülmüştür ($p<0.05$). Buna göre, dindar kadın bireylerin eğitim ortamında engellilere yönelik tutumlarının erkeklere göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Genel tabloya bakıldığında ise cinsiyet değişkenine göre boyutlar arasında anlamlı bir farklılık görülmemektedir. Yani kadınlar ile erkeklerin tutumları arasında fark bulunmamaktadır.

Tablo 19 Dindar Bireylerin Yaş Değişkenine Göre Engellilere Yönelin Tutum Ölçeği Alt Boyutlarına Ait Kruskal Wallis H Testi Tablosu

	Yaş	N	Kareler Ortalaması	X ²	df	p
Eğitim Ortamı	20-29 yaş	133	160,36	7,872	2	,020*
	30-39 yaş	87	130,55			
	40 yaş ve üzeri	74	144,31			
Kişilerarası İlişkiler	20-29 yaş	133	156,76	5,840	2	,054
	30 - 39 yaş	87	150,40			
	40 yaş ve üzeri	74	127,45			
Çalışma Yaşamı	20 - 29 yaş	133	153,24	2,799	2	,24
	30 - 39 yaş	87	150,75			
	40 yaş ve üzeri	74	133,37			
Aile Yaşamı	20 - 29 yaş	133	155,34	3,011	2	,22
	30 - 39 yaş	87	146,80			
	40 yaş ve üzeri	74	134,22			
Kişisel Özellikler	20 - 29 yaş	133	148,13	3,465	2	,17
	30 - 39 yaş	87	158,39			
	40 yaş ve üzeri	74	133,57			
Yetkinlik Bağımsız Yaşam	20 - 29 yaş	133	153,56	1,697	2	,42
	30 - 39 yaş	87	146,67			
	40 yaş ve üzeri	74	137,59			
EYTÖ Genel Ortalama	20 - 29 yaş	133	156,14	4,870	2	,088
	30 - 39 yaş	87	149,86			
	40 yaş ve üzeri	74	129,82			

Anlamlılık düzeyi * p<0.05, ** p<0.01 olarak alınmıştır.

Tablo 19 incelendiğinde dindar bireylerin yaş değişkenine göre Engelli Bireylere Yönelik Tutum ölçeğine ait Kruskal Wallis H testi sonuçları verilmektedir. Yaş değişkenine göre, eğitim ortamı alt boyutunda ve gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu görülmektedir. Buna göre, eğitim ortamı alt boyutunda 20-29 yaş aralığındaki bireylerin, diğer yaş gruplarındaki bireylere göre daha yüksek tutuma sahip oldukları belirlenmektedir (p<0.05). Tablo genel olarak incelendiğinde ise

eğitim ortamı dışındaki alt boyutlarda yaş değişkenine göre anlamlı bir fark bulunmamaktadır.

Tablo 20 Mesleklere Göre Engellilere Yönelin Tutum leği Alt Boyutlarının Kruskal Wallis H Testi Tablosu

	Meslek	N	Kareler Ortalaması	X ²	df	p
Eğitim Ortamı	Din	48	141,34	,874	3	,832
	Hizmetleri					
	ğretmen	125	136,66			
	İşçi	69	142,17			
	ğrenci	38	149,01			
Kişilerarası İlişkiler	Din	48	125,53	4,342	3	,227
	Hizmetleri					
	ğretmen	125	146,66			
	İşçi	69	131,93			
	ğrenci	38	154,70			
Çalışma Yaşamı	Din	48	106,56	12,466	3	,006*
	Hizmetleri					
	ğretmen	125	154,74			
	İşçi	69	140,27			
	ğrenci	38	136,96			
Aile Yaşamı	Din	48	113,63	21,917	3	,000*
	Hizmetleri					
	ğretmen	125	128,75			
	İşçi	69	175,75			
	ğrenci	38	149,09			
Kişisel zellikler	Din	48	135,20	1,075	3	,783
	Hizmetleri					
	ğretmen	125	145,36			
	İşçi	69	139,98			
	ğrenci	38	132,17			
Yetkinlik Bağımsız Yaşam	Din	48	124,33	2,847	3	,416
	Hizmetleri					
	ğretmen	125	140,86			

	İşçi	69	149,64			
	Öğrenci	38	143,12			
	Din Hizmetleri	48	117,89			
EYTÖ Genel Ortalama	Öğretmen	125	145,01	4,523	3	,210
	İşçi	69	145,28			
	Öğrenci	38	145,54			

Anlamlılık düzeyi * $p<0.05$, ** $p<0.01$ olarak alınmıştır.

Tablo 20 incelendiğinde bireylerin mesleklerine göre engelli bireylere yönelik tutum ölçeğine ait Kruskal Wallis H testi sonuçları verilmektedir. Mesleklere göre, çalışma ve aile yaşamı alt boyutlarında ve gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu görülmektedir. Buna göre, öğretmenlerin, diğer meslek sahibi bireylere göre engellilerin çalışma yaşamına ilişkin daha yüksek tutuma sahip oldukları belirlenmektedir ($p<0.05$). İşçilerin ise diğer mesleklere göre aile yaşamında daha olumlu tutuma sahip olduğu belirlenmektedir ($p<0.05$). Tablo genel olarak incelendiğinde ise çalışma yaşamı ve aile yaşamı dışındaki alt boyutlarda yaş değişkenine göre anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Tablo 21 Sosyoekonomik Düzeye Göre Engellilere Yönelik Tutum Ölçeği Alt Boyutlarının Kruskal Wallis H Testi Tablosu

	Sosyoekonomik Düzey	N	Kareler Ortalaması	X ²	df	p
Eğitim Ortamı	Düşük	23	167,43			
	Orta	255	144,87	2,260	2	,323
	Yüksek	16	160,75			
Kişilerarası İlişkiler	Düşük	23	120,15			
	Orta	255	146,75	8,275	2	,016*
	Yüksek	16	198,72			
Çalışma Yaşamı	Düşük	23	140,37			
	Orta	255	145,18	5,337	2	,615
	Yüksek	16	194,75			
Aile Yaşamı	Düşük	23	149,85			
	Orta	255	146,05	,972	2	,22
	Yüksek	16	167,19			
Kişisel Özellikler	Düşük	23	150,26	1,533	2	,465

	Orta	255	145,69			
	Yüksek	16	172,41			
Yetkinlik Bağımsız Yaşam	Düşük	23	134,87			
	Orta	255	146,05	4,383	2	,112
	Yüksek	16	188,84			
	Düşük	23	133,41			
EYTÖ Genel Ortalama	Orta	255	145,72	5,995	2	,050
	Yüksek	16	196,19			

Anlamlılık düzeyi * $p<0.05$, ** $p<0.01$ olarak alınmıştır.

Tablo 21 incelendiğinde bireylerin sosyoekonomik düzeylerine göre engellilere yönelik tutum ölçeğine ait Kruskal Wallis H testi sonuçları verilmektedir. Sosyoekonomik düzeylere göre, kişiler arası alt boyutunda ve gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu görülmektedir. Buna göre, sosyoekonomik düzeyi yüksek olan kişilerin sosyoekonomik düzeyi orta ve düşük düzeydeki kişilere göre engellilerin kişiler arası ilişkilerine daha olumlu tutuma sahip oldukları belirlenmektedir ($p<0.05$). Tablo genel olarak incelendiğinde ise kişiler arası ilişkiler dışındaki alt boyutlarda sosyoekonomik düzeye göre anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Tablo 22 Günlük Hayatta Kişilerin Engellilerle İletişiminin Olup Olmamasına Göre Engellilere Yönelik Tutum Ölçeği Alt Boyutlarının Mann Whitney U Tablosu

Engelli bireyle iletişimi var mı?		N	Kareler Ortalaması	Kareler Toplamı	Z	p
Eğitim Ortamı	Evet	143	154,50	22093,50	-1,599	,134
	Hayır	151	140,87	21271,50		
Kişilerarası İlişkiler	Evet	143	155,21	22195,50	-1,520	,128
	Hayır	151	140,20	21169,50		
Çalışma Yaşamı	Evet	143	162,46	23231,50	-2,948	,003*
	Hayır	151	133,33	20133,50		
Aile Yaşamı	Evet	143	149,36	21358,50	-,369	712
	Hayır	151	145,74	22006,50		
Kişisel Özellikler	Evet	143	159,41	22796,00	-2,353	,019*
	Hayır	151	136,22	20569,00		
Yetkinlik Bağımsız Yaşam	Evet	143	154,60	22108,50	-1,397	,162
	Hayır	151	140,77	21256,50		
EYTÖ Genel Ortalama	Evet	143	158,71	22696,00	-2,202	,028*

Hayır 151 136,88 20669,00

Anlamlılık düzeyi * $p<0.05$, ** $p<0.01$ olarak alınmıştır.

Tablo 22 engelli bir bireyle iletişiminin olup olmama durumuna göre, dindar bireylerin Engellilere Yönelik Tutum Ölçeğine ait Mann Whitney U testi sonuçları verilmektedir. Çalışma yaşamı, kişisel özellikler alt boyutunda ve genel tutum ölçeğinde gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu görülmüştür ($p<0.05$). Buna göre, günlük hayatta engelli bir bireyle iletişim halinde olan bireylerin iletişim halinde olmayan bireylere göre daha yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 23 Engelli Bireyle Yakınlık Durumuna Göre Engellilere Yönelik Tutum Ölçeği Alt Boyutlarının Kruskal Wallis H Testi Tablosu

	Meslek	N	Kareler Ortalaması	X ²	df	p
Eğitim Ortamı	Ailem	28	69,41	4,889	4	,299
	Akrabam	27	70,91			
	Arkadaşım	25	82,34			
	İşArkadaşım	25	60,36			
	Öğrencim	38	75,54			
Kişilerarası İlişkiler	Ailem	28	79,73	2,169	4	,705
	Akrabam	27	76,22			
	Arkadaşım	25	66,96			
	İşArkadaşım	25	71,12			
	Öğrencim	38	67,20			
Çalışma Yaşamı	Ailem	28	73,68	1,901	4	,754
	Akrabam	27	79,02			
	Arkadaşım	25	70,80			
	İşArkadaşım	25	63,56			
	Öğrencim	38	72,12			
Aile Yaşamı	Ailem	28	65,98	5,942	4	,204
	Akrabam	27	75,67			
	Arkadaşım	25	88,38			
	İşArkadaşım	25	65,78			

	Öğrencim	38	67,14			
Kişisel Özellikler	Ailem	28	71,57			
	Akrabam	27	73,57			
	Arkadaşım	25	70,32	,283	4	,991
	İşArkadaşım	25	69,34			
	Öğrencim	38	74,05			
Yetkinlik Bağımsız Yaşam	Ailem	28	78,52			
	Akrabam	27	80,83			
	Arkadaşım	25	73,10	3,817	4	,431
	İşArkadaşım	25	64,98			
	Öğrencim	38	64,82			
EYTÖ Genel Ortalama	Ailem	28	74,77			
	Akrabam	27	80,59			
	Arkadaşım	25	72,54	2,358		
	İşArkadaşım	25	64,84		4	,670
	Öğrencim	38	68,21			

Anlamlılık düzeyi * $p<0.05$, ** $p<0.01$ olarak alınmıştır.

Tablo 23 incelendiğinde kişilerin günlük hayatta engelli bireyle yakınlık durumuna göre engellilere yönelik tutum ölçeğine ait Kruskal Wallis H testi sonuçları verilmektedir. Bu tabloya göre engelli bireyle yakınlık durumu ile engellilere yönelik tutumlar arasında anlamlı bir farklılık görülmemektedir.

F. YORUM VE DEĞERLENDİRME

Çalışmamızda iç güdümlü dindarların günlük hayatta engelli bireylere yönelik tutumlarında dış güdümlü dindarlara göre anlamlı bir fark olup olmadığı araştırılmaktadır. Bu bölümde edinilen sonuçlar değerlendirmeye alınacak ve yorumlanacaktır.

1. Dindarlık ve Engellilere Yönelik Genel Tutumların ve Alt Boyutlarının Değerlendirilmesi

Çalışmamızın genel tablosu incelendiğinde dindarlık tipine bakılmaksızın engellilere yönelik tutumların daha olumlu olduğu görülmüştür. ÖZİDA'nın Türkiye

çapında yaptığı araştırmanın sonucuna göre de engellilere yönelik tutumların olumlu olduğu sonucuyla tezimizi desteklemektedir.⁹⁴

Bir kişi inandığı her ne olursa olsun iman ettikten sonra kişiliğinin üzerinde mutlaka etkisi gözlemlenir. İnancına bağlılığı oranında kişiliği üzerindeki etkisi de o denli görülür. İnandığı sistem her neyse bireyin de tutumlarının o yönde olması beklenir.⁹⁵ İslam dini ve diğer dinlerin engellilere karşı olumlu tutum içinde olduğunu göz önünde bulundurursak da iç güdümlü dindarlık arttıkça engellilere yönelik tutumlarının pozitif yönde artması beklenir. Dindarlık tiplerine göre incelediğimizde ise dindarlık puanı arttıkça tutumların da pozitif yönde arttığı gözlemlenmiştir (r 130). Bu sonuçla ana hipotezimiz H⁰ ‘‘ Dindarlığın engellilere yönelik tutumları üzerinde pozitif bir ilişki vardır. Dindarlık seviyesi yükseldikçe tutumlar olumlu yönde değişir.’’ onaylanmıştır. İç güdümlü dindarlık puanı arttıkça tutumlar da pozitif yönde artış göstermektedir. H¹ ‘‘İç güdümlü dindarlık puanı arttıkça engellilere yönelik tutumlar da pozitif yönde artar.’’ onaylanmıştır. Dış güdümlü dindarlık ile engellilere yönelik tutumlarda anlamlı bir fark bulunmamıştır. Bu nedenle H² ‘‘Dış güdümlü dindarlık puanı arttıkça engellilere yönelik tutumları azalır.’’ reddedilmiştir.

Engellilerin eğitimleri hakkındaki tutumlar dindarlık tipine bakılmaksızın incelendiğinde olumlu olduğu görülmektedir. Engellilerin eğitim hayatına aktif bir şekilde devam etmesi gerektiğini düşünüyor. Dindarlık puanların bakıldığında ise tutumlarda da değişim gözlenmektedir. İç güdümlü dindarlık puanı yükseldikçe engellilere yönelik tutumlarda da pozitif yönlü bir artış olduğu gözlemlenmiştir. Dış güdümlü dindarlık puanı yükseldikçe de tutum puanı azaldığı görülmektedir. Bu sonuca göre H³ ‘‘İç güdümlü dindarlardık puanı arttıkça engellilerin eğitim durumlarıyla ilgili tutumlar pozitif yönde artar.’’ ve H⁴ ‘‘ Dış güdümlü dindarlık puanı arttıkça engellilere yönelik tutum puanı azalır.’’ kabul edilmiştir.

Kişiler arası ilişkiler ile iç güdümlü ve dış güdümlü dindarlık arasında anlamlı bir fark görülmemiştir. Farkın olmamasının sebebi de kişiler arası ilişkiler alt boyutundaki soruların herhangi bir çıkar ilişkisi olmaksızın, günlük hayattaki engellilerle iletişimimizle alakalı olmasından kaynaklanabilir. H⁵ hipotezi ‘‘ İç

⁹⁴ ÖZİDA, a.g.e., s. 131

⁹⁵ Gürses, a.g.e., 2001, ss. 80-81

güdümlü dindarlık ile engellilerin kişiler arası ilişkilerine yönelik tutumlarında pozitif bir ilişki vardır.” Ve H6 “Dış güdümlü dindarlık puanı arttıkça engellilerin kişiler arası ilişkilerine yönelik tutum puanlarında azalır.” reddedilmiştir.

Araştırmanın sonucunda engellilerin çalışma hayatına yönelik tutumların olumlu olduğu görülmektedir. Anketimize katılanların çoğunluğu engellilerin çalışma yaşamında olması gerektiğine ve üretken olabileceklerine inanmaktadır. Dindarlık durumlarına göre bakıldığında ise dış güdümlü dindarlık ile çalışma yaşamına ilişkin tutumlarında negatif ilişki bulunmuştur. Dış güdümlü dindarlık puanı arttıkça engellilere yönelik tutum puanı düşmektedir. İç güdümlü dindarlık ve engellilerin çalışma yaşamına yönelik tutumlar arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. H⁷ “ İç güdümlü dindarlık puanı arttıkça engellilerin çalışma yaşamına ilişkin tutumları artar.” reddedilirken H⁸ “ Dış güdümlü dindarlık ile engellilerin çalışma yaşamına ilişkin tutumlar arasında negatif bir ilişki vardır.” hipotezi kabul edilmiştir.

Ölçeğin alt boyutları arasında en düşük ortalamanın olduğu boyut engellilerin aile yaşamıdır. Katılımcıların çoğu engellilerin ailesine maddi yönden külfet olacağına ve sosyal yaşamını kısıtlayacağına inansa da yük olmayacağını düşünmektedir. Dindarlık puanlarına göre bakıldığında ise iç güdümlü ve dış güdümlü dindarlık arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. H⁹ “ İç güdümlü dindarlık puanı arttıkça engellilerin aile yaşantılarına ilişkin tutumları artar.” ve H¹⁰ “Dış güdümlü dindarlık puanı arttıkça engellilerin aile yaşamına ilişkin tutumları azalır.” reddedilmiştir.

Ankete katılanların çoğunluğu engellilerin kişisel özellikleri ile ilgili görüşleri; şikayetçi, can sıkıcı, güvensiz, öfkeli veya saldırgan değillerdir. Görünüşleri hakkında da olumsuz tutuma sahip değillerdir. Dindarlık tiplerine göre bakıldığında iç güdümlü dindarlık puanı ile engellilerin kişisel özelliklerine yönelik tutumlar arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur. İç güdümlü dindarlık puanı arttıkça kişilerin engellilerin kişisel özelliklerine yönelik tutumlarında da olumlu artış görülmektedir. Dış güdümlü dindarlık puanı ile engellilerin kişisel özellikleri ile ilgili tutumların arasında ilişki bulunmamıştır. Bu durumda H¹¹ “ Dış güdümlü dindarlık ile engellilerin kişisel özelliklerine ilişkin tutumları arasında negatif bir ilişki vardır.” reddedilmiş ve H¹² “İç güdümlü dindarlık puanı arttıkça engellilerin kişisel özelliklerine ilişkin puanlar da artar.” kabul edilmiştir.

Katılımcıların engellileri günlük hayatta engellilerin kendileri ile ilgili kararlar verebilen, özgür, istediklerinde her türlü başarıya ulaşabileceklerini, iyi ebeveyn ve eş olabileceklerini düşünmektedirler. Yani genel olarak engellilerin günlük hayatta yetkinliklerinin olduğunu ve bağımsız bir hayat sürdürebilecekleri sonucuna ulaşılmaktadır. Dindarlık tiplerine göre bakıldığında ise iç güdümlü dindarlık puanı ile yetkinlik bağımsızlık tutumları arasında pozitif ilişkinin olduğu görülmektedir. Yani iç güdümlü dindarlık puanı arttıkça engellilerin bağımsız yaşamlarına yönelik tutum puanlarında da artış görülmektedir. Dış güdümlü dindarlık puanı ile engellilerin bağımsız yaşamlarına ilişkin tutumlar arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. H¹³ ‘‘İç güdümlü dindarlık puanı arttıkça engellilerin yetkinlik ve bağımsız yaşamına ilişkin tutum puanları artar.’’ kabul edilmiştir. H¹⁴ ise ‘‘Dış güdümlü dindarlık puanı arttıkça engellilerin yetkinlik ve bağımsız yaşamlarına ilişkin tutum puanlarında azalır.’’ reddedilmiştir.

2. Değişkenler ve Engellilere Yönelik Tutumlarla ilgili Değerlendirmeler

Anketimize katılan kadın ve erkeklerin tutumları arasında sadece eğitim boyutunda fark görülmüştür. Kadınların engellilerin eğitim hayatına ilişkin tutumları erkeklere göre daha yüksektir. Diğer alt boyutlarda ve genel tutumlarında kadınlar ve erkeklerin arasında anlamlı fark bulunmamıştır. H¹⁵ ‘‘ Kadınların engellilere yönelik tutumları erkeklere oranla daha pozitifdir.’’ reddedilmiştir. Bu sonucu destekleyen pek çok çalışma mevcuttur. Bunlardan bir tanesi Halit Kumtepe’nin 2001 de yaptığı ‘Ankara İlinde Yaşayanların Engellilere Yönelik Tutumları’ isimli yüksek lisans çalışmasıdır.⁹⁶

Engellilerin eğitim ortamına yönelik tutumlarda 20-29 yaş arasındaki kişilerin diğer yaş gruplarına göre daha yüksek tutuma sahip olduğunu görülmektedir. Diğer alt boyutlarda ve ölçeğin genel toplamında yaş değişkenine bağlı anlamlı bir fark bulunmamaktadır. Ölçekten alınan ortalamalara bakıldığında ise gençlerin engellilere yönelik tutum puanlarının daha yüksek olduğunu ve yaş ortalaması yükseldikçe tutum puanlarında azalma görülmektedir. H¹⁶ ‘‘ Yaş ortalaması yükseldikçe engellilere yönelik tutumlar daha olumlu yönde gelişir.’’ reddedilmiştir. ÖZİDA’nın yaptığı

⁹⁶ Halit Kumtepe, *Ankara İlinde Yaşayanların Engellilere Yönelik Tutumları*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001, s. 103

araştırmada da gençlerin tutumlarının diğer yaş gruplarına göre daha yüksek olduğu görüşü ile çalışmamızın sonucunu desteklemektedir.⁹⁷

Meslek gruplarına yönelik tutumlar incelendiğinde engellilerin çalışma yaşamına ilişkin tutumlarda öğretmenlerin tutumlarının diğer meslek gruplarına göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Eğitim ortamındaki tutumlarda öğretmenlerin daha duyarlı olmalarının sebebi engelli öğrencileriyle daha fazla empati kurmalarından kaynaklanabilir. Aile yaşantılarına yönelik tutumlarda ise işçilerin diğer gruplara göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Ölçekteki diğer alt boyutlarda ve genel tutumlarda anlamlı bir fark bulunamamıştır.

Gelir durumuna göre tutumlara bakıldığında yüksek gelirli kişilerin engellilerin kişiler arasındaki ilişkilerine yönelik tutumlarının diğer gelir gruplarına göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Ölçekteki diğer alt boyutlarda ve genel tutum ölçeğinde anlamlı bir fark bulunmamıştır. Bunun yanında yüksek gelirli kişilerin ölçekten daha yüksek ortalamaları olduğu görülmüştür. H¹⁷ ‘‘ Sosyoekonomik düzey arttıka engellilere yönelik tutumlar pozitif olarak artmaktadır.’’ kabul edilmiştir.

Engelli biriyle günlük hayatta iletişim halinde olma durumuna göre bakıldığında iletişimi olanların olmayanlara göre daha yüksek tutuma sahip olduklarını görülmüştür. H¹⁸ ‘‘ Günlük hayatta engellilerle iletişim durumunda olan bir kişinin engellilere yönelik tutumları daha pozitifdir.’’ kabul edilmiştir. Yakınlık durumu ve tutumların arasında ise anlamlı bir fark bulunmamıştır. H¹⁹ ‘‘ Yakınlık durumu arttıka engellilere yönelik tutum da daha pozitif yönde artış gösterir.’’ reddedilmiştir.

⁹⁷ ÖZİDA, a.g.e. 107

SONUÇ VE ÖNERİLER

Engellilik tarihi insanlık tarihi kadar eski bir konudur. İnsanların engellilere yönelik tutumlarında döneme veya şartlara bağlı olarak farklılık görülmüştür. İlk çağlarda engelli doğmak veya engelli çocuk doğurmak ayıp olarak görülürken yer yer engellilerin korunmasına yönelik kanunların da olduğunu görmekteyiz. Son yüzyıllarda ise modernizm süreci ile artan kusursuzluk imajı ve güce vurgu ile engellilerin toplumdan izolasyonu söz konusu iken yine hümanizm gibi kavramların gelişme göstermesi ile engelli haklarıyla ilgili önemli adımlar da son dönemlerde atılmıştır. Aynı ikilemleri dinlerde de görmekteyiz. Tevrat'ın bazı pasajlarında sunağa engellilerin alınmaması gerektiğini vurgularken bazı pasajlarında da engellilere iyi davranmanın erdeminden bahseder. Bu ikili tutumlar toplumun her döneminde görülmüştür.

Günümüzde gerek sosyal medyadaki kampanyalarla gerekse devlet desteği ile yapılan sosyal sorumluluk projeleri ile 'engelsiz yaşam' ı ön plana çıkararak engelli haklarına vurgu yapılmakta ve engellilerin sosyal yaşama tam katılımları sağlanmaya gayret gösterilmektedir. Bu gayretin sonucu olarak gözle görünür düzeyde tutumlarda iyileşme olduğu söylenebilir. Tutum puanlarının bu kadar yüksek çıkmasının bir başka sebebi de toplum vicdanından çekinmek ve toplumsal baskıdan korkmak olsa da genel anlamda engellilere karşı olumlu tavrı dindar bireylerin kişisel vicdani tutumları belirlemiştir.

'Dindarlığın engellilere yönelik tutumların üzerinde etkisi var mıdır?' sorusu çalışmamızın temel problemidir. Dolayısıyla dindarlık ile engellilere yönelik tutumların arasındaki ilişki incelenmektedir. Ayrıca demografik değişkenler ile tutumlar arasındaki ilişki de incelenmiştir. Bu amaçla Sakarya ilinde görev yapan 20 yaş üstündeki din hizmetlerinde görev yapanlara, öğretmenlere ve işçilere "Engellilere Yönelik Tutum Ölçeği" ve "Dini Yönelim Ölçeği" uygulanmıştır. Ankete cevap veren katılımcılardan 294 kişinin kâğıdı geçerli sayılmıştır. Katılımcıların 143'ü bayan 151'i ise erkektir. Ankete verilen en düşük cevap 'Ailede engelli bir kişinin olması, ailenin günlük yaşamını olumsuz etkiler' sorusudur. En düşük tutum ise 'Engellilerin Aile Yaşamı' alt boyutudur.

Araştırmamızda elde edilen sonuçlara göre ana hipotezimiz olan ‘‘Engellilere yönelik tutumlar ile dindarlık arasında pozitif bir ilişki vardır. Dindarlık seviyesi yükseldikçe tutumlar olumlu yönde değişir. Dolayısıyla iç güdümlü dindarların engellilere yönelik tutumları dış güdümlü dindarlara göre daha olumludur.’’ hipotezi kısmen onaylanmıştır. İç güdümlü dindarlık puanı ile engellilere yönelik tutumlar arasında düşük düzeyde anlamlı fark bulunmuş ve hipotezin ilk kısmı kabul edilmiştir. Dış güdümlü dindarlık ile engellilere yönelik tutumlar arasında çok az anlamlı fark bulunmuştur. Bulunan değer dikkate alınamayacak kadar küçük olduğu ($r= ,0,98$; $p>.05$) hipotezin ikinci kısmı kabul edilmemiştir. İslam dinine göre kamil imanın şartlarından birisi de insanların birbirini sevmesidir ve ilgi, şefkat, merhamet ve diğergamlık gibi erdemler dini iletişimin olmazsa olmaz unsurları olarak kabul etmektedir.⁹⁸ Bu nedenle iç güdümlü dindarlık ve engellilere yönelik tutumlar arasında pozitif bir ilişki çıkmıştır.

Ölçeğin alt boyutları incelendiğinde engellilerin eğitim ortamı, kişisel özellikleri ve yetkinlik ve bağımsızlığı alt boyutlarında iç güdümlü dindarlık puanı ile tutumlar arasında pozitif yönlü bir ilişki görülmüştür. Yani iç güdümlü dindarlık arttıkça bireylerin engellilerin eğitim hayatı, kişisel özellikleri ve yetkinlik ve bağımsızlıkları hakkındaki tutum puanları da yükselmektedir. Dış güdümlü dindarlık puanı ile engellilerin eğitim ortamı ve çalışma yaşamına ilişkin tutumları arasında negatif ilişki bulunmuştur. Dış güdümlü dindarlık puanı arttıkça tutumlarında düşüş görülmektedir.

Yaptığımız araştırmanın sonucundan anlaşılıyor ki dindarlık kalitesi arttıkça engellilere yönelik tutumlar da iyileşmektedir. Dindarlık ile engellilere yönelik olumlu tutumlar arasında olumlu bir bağ bulunmaktadır. Şayet dindarlığın artırılmasına yönelik çalışmalar yapılırsa engellilere yönelik tutumların da artırılması sağlanabilir. Bu bağlamda dini eğitim verilen kurumlarda ve din eğitimi müfredatlarında engellilere yönelik tutum ve davranışlarımızın olumlu olması Allah’a ve topluma karşı görevlerimizden biri olduğu vurgulanmalı ve bununla ilgili çalışmalara ağırlık verilmelidir.

⁹⁸ Abdülkerim Bahadır, *İnsanın Anlam Arayışı ve Din, (Logoterapik Bir Araştırma)*, 4. Baskı, İstanbul: İnsan Yayınları, 2011, s. 105

Engelli okullarında (özellikle işitme engelliler ile) gönüllü çalışabilecek kadrolu din kültürü ve ahlak bilgisi öğretmenleri çok az sayıdadır. Din eğitimi veren ilahiyat fakültelerinde özel eğitim ile ilgili ve işaret dili gibi dersler müfredata mutlaka eklenmeli ve öğrenciler arasında bilinç artırılmalıdır.

Din Eğitimi Genel Müdürlüğü ve Milli Eğitim Bakanlığı ile birlikte çalışılarak engellilere yönelik tutumların kalitesini artıracak çalışmalara ağırlık verilerek ilk ve ortaokul müfredatlarında dindarlık ile tutumlarımız arasındaki bağa vurgu yapılmalıdır.

Ülkemizde engellilere yönelik çalışmalar artış gösterse dahi yeterli seviyede değildir. Engelliler ile ilgili yapılacak her türlü çalışmaya destek verilmeli ve teşvik edilmelidir. Desteğin artırılması ile bu alana olan ilginin de artırılmasını sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- AHMED Abdullah Ahmed, *Gender Disability and Islam: Living with Visual Impairment in Bahrain* (Doktora Tezi), Eylül, İngiltere: University of Warwick, 2007
- ALLPORT Gordon W. *Birey ve Dini*, çev. Bilal Sambur, Ankara: Elis Yayınları, 2004,
- ARONSON Elliot, Timothy D. WILSON, Robin M. AKERT, *Sosyal Psikoloji*, çev. Okan Gündüz, İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2012
- ASLAN Mustafa, Selim ŞEKER, ‘Engellilere Yönelik Toplumsal Algı ve Dışlanmışlık; Siirt Örneği’, Sosyal Haklar Uluslararası Sempozyumu, Kocaeli: Siirt Üniversitesi, 2011
- ASLANTÜRK Zeki, M. Tayfun Amman, *Sosyoloji; Kavramlar / Kurumlar / Süreçler / Teoriler*, İstanbul: M. Ü. İlahiyat Vakfı Yayınları, 1987
- BAHADIR Abdülkerim, İnsanın Anlam Arayışı ve Din, (Logoterapik Bir Araştırma), 4. Baskı, İstanbul: İnsan Yayınları, 2011
- Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı (ÖZİDA), Ankara: Toplum Özürlülüğü Nasıl Anlıyor?, 2009
- BEZMEZ Dikmen, Sibel YARDIMCI, Şentürk YILDIRIM, *Sakatlık Çalışmaları: Sosyal Bilimlerden Bakmak*, çev. Ferit Burak Aydar, İstanbul: Koç Ün. Yayınları, 2011
- BUDAK Selçuk, *Psikoloji Sözlüğü*, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2009
- BRADDOCK Lawrance David, Susan PARİSH, ‘*Sakatlığın Kuramsal Tarihi*’, *Sakatlık Çalışmaları*, Der. Dikmen Bezmez, Sibel Yardımcı, Yıldırım Şentürk, çev., Ferit Burak Aydar, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2011

- ÇİTİL Mahmut, Muhammet Kürşat ÜÇÜNCÜ, ‘Türkiye’de Engelli Hakları ve Engelliler Hukuku’nun Durumu’, *TAAD*, S. 35, Ankara, Temmuz, 2018, 233- 278
- Devlet İstatistik Enstitüsü, 2002 Türkiye Özürlüler Araştırması, Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, 2004
- Din İşleri Yüksek Kurulu Arşivi, (1945)
- DÖNMEZ Veysel, vd., *Eğitim Bilimine Giriş*, 9 b., Ankara: Anı Yayıncılık, 2012
- ESER Mithat, *Engelli Sahabiler*, İstanbul: Nesil Yayınları, 2013
- GÜRSES İbrahim, *Kölelik ve Özgürlük Arasında Din*, Bursa; Ararsta Yayınları, 2001
..... *Dindarlık ve Kişilik*, Bursa: Emin Yayınları, 2010
- HORTAÇSU Nuran, *En Güzel Psikoloji Sosyal Psikoloji*, Ankara: İmge Kitapevi, 2012
- HÖKELEKLİ Hayati, *Din Psikolojisine Giriş*, İstanbul: Dem Yayınları, 2010
- JUNG Carl Gustav, *Din ve Psikoloji*, çev. Cengiz Şişman, İstanbul: İnsan Yayınları, 1993
- KAĞITÇIBAŞI Çiğdem, *Günümüzde İnsan ve İnsanlar: Sosyal Psikolojiye Giriş*, 14. B., İstanbul: Evrim Yayınları, 2013
- KARAGÖZ İsmail, *Ülkemizde Engelliler Gerçeği ve İslam*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2013, s. 73
- KULA Naci, *Bedensel Engellilik ve Başa Çıkma*, İstanbul: Dem Yayınları, 2005
- Halit Kumtepe, *Ankara İlinde Yaşayanların Engellilere Yönelik Tutumları*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001
- LIVNEH Hanoch, ‘On the Origins of Negative Attitudes toward People with Disabilities’ *Rehabilitation Literature*. 43,1982, ss. 338–347

- MATSUMOTO D, 'An approach to the question of humanness in contemporary Western Shin Buddhism: The soteriological significance of disability' *The Annual of The Institute of Buddhist Cultural Studies at Ryukoku University*, 28, 2004, s. 17–26.
- MİLES M, 'Disability on a different model: Glimpses of an Asian heritage', *Disability and Society*, Vol. 15 . 2000, ss. 603-618
- ÖZTÜRK Mustafa, *Türkiyede Engelli Gerçeği*, İstanbul: Ajansvısta Matbaacılık, 2011
- ÖZYÜREK Mehmet, *Engellilere Yönelik Tutumların Değiştirilmesi*, 4. b., Ankara: Kök Yayıncılık, 2013
-, *Problem Davranışları Değiştirme*, 7. b., Ankara: Kök Yayıncılık, 2013
- SCHUELKA Matthew, 'A faith in humanness: disability, religion and development', *Disability & Society*, Haziran, 2013, ss. 500-513
- SEARS David O, TAYLOR Shelley E., PEPLAU Letitia Anne, *Sosyal Psikoloji*, çev. Ali Dönmez, 3. B., Ankara: İmge Kitapevi, 2012
- SEYYAR Ali, *Yıldızlar Engel Tanımaz*, 5. b., Rağbet Yayınları, İstanbul, 2014
- Sosyal Siyaset Açısından Özürlüler Politikası*, Özürlüler Serisi No:2, İstanbul, 2001, s. 85
- SUBAŞI Necdet, *Gündelik Hayat ve Dinsellik*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2004
- TURAN Süleyman, *Tanrı'nın Engeli mi Engelli Tanrı mı? Hıristiyan Geleneğinde Engellilik*, İstanbul: Metamorfoz Yayıncılık, 2018
- TOHAD, *Mevzuattan Uygulamaya Engelli Hakları İzleme Raporu 2014 Rapor Özeti*, Ankara, 2015, s. 19
- ÜNAL Vehbi, *Engellilerde Toplumsal Bütünleşme ve Dindarlık*, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016
- YAPAREL Recep, 'Dinin Tarifi Mümkün mü?', *DEÜİFD IV*, İzmir, 1987, 403-417

YATGIN Soner, Habip Mehmet SEVGİ, Soykan UYSAL, ‘Sınıf Öğretmenlerinin, Kaynaştırma Eğitimine İlişkin Görüşleri Ve Çeşitli Değişkenlere Göre Mesleki Tükenmişliklerinin İncelenmesi’, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15 (Özel Sayı), Bolu, 2015

İnternet Kaynakları

<https://kurul.diyenet.gov.tr/Cevap-Ara/261/kollarindan-biri-veya-her-ikisi-bulunmayan-kimse-namaz-kildirabilir-mi->

<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5378-20120704.pdf>

<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/05/20130503-1.htm>

EKLER

Ek-1

DİNDAR BİREYLERİN ENGELLİLERE YÖNELİK TUTUM ANKET FORMU

Değerli Katılımcı,

Bu ölçek, sizin engelliler hakkındaki görüşlerinizi ifade etmeniz için hazırlanmıştır. Doğru ya da yanlış cevap yoktur. Bu nedenle, herkes farklı cevaplar verebilir. Önemli olan sizin kendi görüşlerinizi dürüst bir şekilde ifade etmenizdir.

Gerçekten nasıl hissediyorsanız onu en iyi tanımlayan yanıt seçeneğine çarpı (X) işareti koyunuz. Örneğin, ifade size uygunsa (sizi iyi tanımlıyorsa) “katılıyorum”, uygun değilse “katılmıyorum”, ifadeyle ilgili karar veremezseniz “kararsızım” seçeneğini işaretleyiniz.

Lütfen bütün ifadeleri cevaplayınız. İfadelere yanıt verirken lütfen başkalarına danışmayınız. Sizin titizlikle vereceğiniz cevaplar neticesinde araştırmamızın güvenilirlik ve geçerliliği artacaktır.

Bize ayırdığınız zaman ve katkılarınız için teşekkür ederiz.

Servet Melek CANER
Uludağ Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Cinsiyetiniz: Kız () Erkek ()

Yaşınız: 20 – 29 () 30 – 39 Yaş () 40 Yaş ve Üzeri ()

Mesleğiniz: Din Hizmetleri () Öğretmen () İşçi ()

Diğer (Belirtiniz):.....

Sosyo Ekonomik Düzeyiniz: Düşük () Orta () Yüksek ()

Engelli Bir Bireyle Günlük Hayatta İletişiminiz Oluyor mu?: Evet () Hayır ()

Yukarıdaki soruya cevabınız evet ise lütfen yakınlık durumunuzu belirtiniz. : Kızım/
Oğlum ()

Kardeşim () Akrabam () Arkadaşım () İş
Arkadaşım ()

Diğer (Lütfen Belirtiniz):

Madde No	İFADELER	Hiç katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Tamamen
1.	Engellilere sadece evlerinde eğitim verilmelidir.					
2.	Engelli biriyle aynı masada yemek yemekten rahatsızlık duymam.					
3.	Engelliler de herkes gibi kendi yaşamlarıyla ilgili kararları verebilirler.					
4.	Yasal zorunluluk olmasa bile işverenler engelli kişileri işe almalıdır.					
5.	Engelli olmayanlar bile yeterli eğitimi alamazlarken engellilere eğitim vermek gereksizdir.					
6.	İş yerinde engelliler için kontenjan ayrılmasını doğru buluyorum					
7.	Ailenin maddi durumu iyi olsa bile, engelli birinin varlığı, ailenin sosyal yaşamını sınırlandırır.					
8.	Engelliler, çalışmak yerine yardım almayı tercih ederler.					
9.	Engelliler genellikle her şeyden şikâyet ederler.					
10.	Engelli biriyle birlikteyken, başkalarının rahatsız edici bakışlarına aldırmış etmem.					
11.	Engelliler diğer insanlara güvenmezler.					

12.	Engelliler iyi ana-babalık yapabilirler.					
13.	Engelliler, diğer insanlar gibi pek çok şeyi öğrenebilirler.					
14.	Engelli bir kişi ile aynı ortamda bulunduğumda onunla sohbet etmekten çekinmem.					
15.	Engelliler de herkes gibi kendi düşüncelerini ifade edebilirler.					
16.	Ailede engelli bir kişinin olması, ailenin günlük yaşamını olumsuz etkiler.					
17.	Engelliler can sıkıcıdır.					
18.	Engelliler aileleri için bir yükür.					
19.	Teşvik edilirlse, engellilerin de, engelli olmayanlar kadar başarılı olacaklarına inanıyorum.					
20.	Engellilerin görünüşleri rahatsız edicidir.					
21.	Engellilerin çoğu, engelli olmayan insanlar gibi bir yaşam sürdürebilir.					
22.	Engelliler temiz değildir.					
23.	Engelliler kendilerinden başkasını düşünmezler.					
24.	Engelliler herkes gibi bir meslek sahibi olabilirler.					
25.	İnsanların engellilere gözünü dikip bakması beni üzüyor.					
26.	Hayranlık duyduğum engelli kişiler var.					
27.	Engelliler herkes gibi evlenip yuva kurabilirler.					
28.	Bir iş yerinde engelli kişilerin çalışması, mal ya da hizmet alanları huzursuz eder.					
29.	Engelli bir kişiyle yalnız kalmaktan çekinmem.					
30.	Engelliler sporcu olabilir.					
31.	Engelliler de hayatta çok başarılı olabilir.					
32.	Engelli biri evimize misafir gelse rahatsızlık duymam					
33.	Engellilerin çalışması, işverene maddi yük getirir.					

34.	Engelliler diğer çalışanlar kadar verimli olabilirler					
35.	Birinin engelli olması, onunla arkadaş olmamı engellemez.					
36.	Engellilerin herkes gibi hayalleri, amaçları vardır.					
37.	Engelliler öfkeli ve saldırganlardır.					
38.	Engellilerle dostluk kurmaktan kaçınmam.					
39.	Engelliler için harcanan para boşa harcanmış paradır.					
40.	Engelli olmayanlar bile iş bulamazken engellilere iş vermek gereksizdir.					
41.	Engellilere sağlık, eğitim, bakım ve rehabilitasyon gibi hizmetler veren bir işte çalışmaktan kaçınmam.					
42.	Engellilerin çalışmalarına gerek yoktur.					
43.	Engelliler bir iş yerinin verimliliğini düşürür					
44.	İbadet ederken Allah'ın huzurunda hissettiğim duyguların birçoğunu gündelik hayatımda da yaşadığımı söyleyebilirim					
45.	Hayat tarzımı tamamen dini inançların belirlediğini düşünüyorum.					
46.	Çok özel engeller olmazsa bütün dini ibadetlerimi yerine getirmeye özen gösteririm.					
47.	Karşılaştığım toplumsal sorunları dini inançlarıma dayanarak çözmeye çalışırım.					
48.	Günlük hayatımda kararlar verirken Allah'ın hoşnut olup olmayacağını göz önünde bulundurmaya çalışırım.					
49.	Dini inançlar, sadece hayatın acıları, sıkıntıları, felaketleri ve başarısızlık durumlarında işe yarar.					
50.	Allah'a ibadet etme ihtiyacını sadece çaresiz kaldığım, acılı ve sıkıntılı anlarımda hissediyorum.					
51.	Çoğu zaman, sosyal ve ekonomik refahımı yükseltmek ve şahsî arzularıma ulaşmak için					

	inançlarımdan yararlanmayı zorunlu bulurum.					
52.	Bence dini ibadetlerin gerekli olması, sadece insana sağladığı çeşitli faydalardan dolayıdır.					
53.	İbadetlerin asıl amacı, insanın rahat, huzurlu ve mutlu bir hayat sürmesine yardımcı olmasıdır.					
54.	Varolan her şey, tabiat kanunlarına göre kendiliğinden meydana gelmiştir.					
55.	Kainatın Allah tarafından yaratılmış olduğuna inanıyorum. Fakat daha sonra Allah'ın yarattıklarına müdahale ettiğine inanmıyorum.					
56.	Allah'ın varlığı ve yokluğu ilgi alanımın dışındadır.					
57.	Allah'ın varlığından veya yokluğundan tam emin değilim.					
58.	Allah'ın varlığı konusunda bazı şüphelerim bulunmaktadır.					

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	Servet Melek CANER
Tez Adı	DİNDAR BİREYLERİN ENGELLİLERE KARŞI TUTUM VE DAVRANIŞLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA
Enstitü	Sosyal Bilimler
Anabilim Dalı	Felsefe ve Din Bilimleri
Tez Türü	Yüksek Lisans
Tez Danışman(lar)ı	Doç. Dr. İbrahim GÜRSES
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) İzni Kısıtlama	☐ Genel Kısıt (6 ay) ☒ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin veriyorum.

Hazırlamış olduğum tezimin belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Bursa Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih : 19.08.2019

İmza :

